WIKIPEDIA

Historia universal

Mapamundi dibuxáu por Ortelius (1570).

La **historia universal**, **historia del mundu**, **historia mundial** o **historia de la humanidá** ye'l conxuntu de fechos y procesos que se desenvolvieron en redol al ser humanu, dende la so apaición hasta l'actualidá.[1][2][3]

Una carauterística pa estremar el momentu en que s'inventa la escritura, porque esta fixo posible espublizar y caltener el conocencia adquiríu.[4][5][6] En dellos casos, la escritura, de la mesma, convirtióse nuna necesidá fundamental dende l'apaición de l'agricultura.[7][8]

Esta historia ta marcada tantu por una socesión gradual de migraciones, intercambios culturales, descubrimientos y inventos, como por desarrollos bien aceleraos amestaos a cambeos de paradigma y a periodo revolucionarios.

Conteníu

Nacencia de los Estaos

Nacencia de los Supra Estaos (1990 d. C.-2017 d. C.)
    El choque de civilizaciones

División de la Historia

El Paleolíticu

El Mesolíticu

El Neolíticu
    L'agricultura

Edá de los Metales

Historia de Euroasia
    China
    India
    Europa Occidental
    Europa Central
    Mesopotamia
    Llevante mediterraneu
    Rusia
    Anatolia
    Islles asiátiques
    Islles europees
    La península ibérica
    La península escandinava
    La península itálica

  - Grecia
- **Historia d'África**
  - Colonización d'África
- **Historia d'América**
  - Mesoamérica hasta 1492 d. C.
  - El mundu andín hasta 1492 d.C.
  - Colonización de Norteamérica
  - Gobernaciones de Suramérica
  - Colonización de Suramérica
    - Brasil
  - Independencia de Norteamérica y nacencia de les repúbliques
  - Independencia de Llatinoamérica
  - Llatinoamérica repúblicana
- **Historia d'Oceanía**
- **Notes y referencies**
- **Enllaces esternos**

Nacencia de los Estaos

Max Weber defini Estáu como «una organización humana que controla de manera esclusiva y llegal l'usu de la fuercia sobre una zona xeográfica específica».[9]

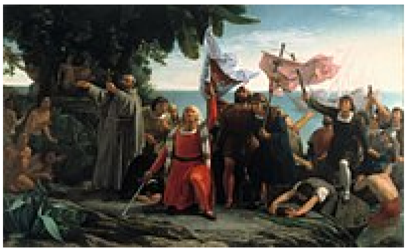

Primer desembarcu de Cristóbal Colón n'América en 1492. La pintura correspuende a la "Esposición Nacional, Medaya de primera clase" en 1862, por Dióscoro Puebla

Los primeros estaos apaecieron nel IV mileniu e.C. en Mesopotamia y n'Exiptu a veres del ríu Nilu,.[10][11][12]

Nel III mileniu e.C. surde la Cultura del valle del Indo,[13][14][15] y la civilización Caral en Perú. La dómina de los Trés augustos y cinco emperadores a les veres del ríu Mariellu.[16][17][18] En China a partir del 2500 e.C.[19]apaez la primera dinastía testificada pola arqueoloxía que ye la dinastía Xia.[20]

Nel II mileniu e.C. remanecieron civilizaciones en Creta, Grecia Oriental y Turquía.[21]

Dende'l sieglu I e.C. desenvolvióse una rede de rutes comerciales entamaes a partir del negociu de la seda China. Les sos diverses rutes, empezaben na ciudá de Chang'an (anguaño Xi'an) en China, pasando ente otres por Karakorum (Mongolia), el pasu de Khunjerab (China/Paquistán), Susa (Persia), el valle de Fergana (Taxiquistán), Taxila (Paquistán), Antioquía en Siria, Alexandría (Exiptu), Kazán (Rusia) y Constantinopla a les puertes d'Europa, llegando hasta los reinos hispánicos nel sieglu XV, nes llendes d'Europa y a Somalia y Etiopía n'África oriental.

Los Casines de Babilonia o los Manchuria de China, consiguieron conquistar a estaos bien desenvueltos y, darréu, integráronse dientro de les sos estructures.[22] Los europeos consiguieron enclaves imperiales n'Indonesia y les Moluques, por cuenta de la ausencia de poderes políticos o militares fuertes na rexón.

Nel sieglu XV navegantes chinos como Zheng He y portugueses como Enrique'l Navegante, impulsaos pol espardimientu de la brúxula, la cartografía y la construcción de grandes naves, establecieron rutes comerciales que conectaron Europa, África y Asia. En 1492 el navegante xenovés Cristóbal Colón llegó al continente americanu, en 1498 el portugués Vascu de Gama conectó Europa cola India y en 1522 Juan Sebastián Elcano circunnavegaría per primer vegada'l globu (1519-1522).

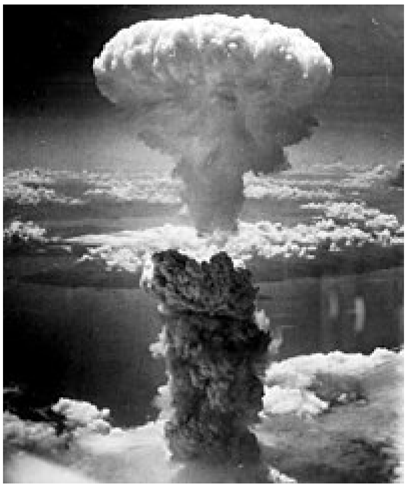
Bomba atómica sobre Nagasaki, 9 d'agostu de 1945.

A fines del sieglu XVI conformó una gran rede de comerciu marítimu al traviés del océanu Pacíficu con centros portuarios en Lima, Panamá, Manila, Guangzhou y Xiamen. Simultáneamente españoles y portugueses abrieron ruta naviera pa comerciar esclavos secuestraos n'África y vendíos n'América. Nel sieglu XVI, les meyores de la ciencia como'l d'Andreas Vesalio en medicina y Nicolás Copérnico y Galileo Galilei en astronomía camudaron la visión del mundu (pa los europeos, siquier). Sentaron asina les bases pa una serie de descubrimientos: la teoría de la gravedá d'Isaac Newton, el principiu de que toa vida vien de otra vida de Lazzaro Spallanzani, el descubrimientu de los microorganismos por Anton van Leeuwenhoek, la vacunación d'Edward Jenner, etcétera. Per otra parte, el progresu de la Medicina con investigadores como Louis Pasteur.

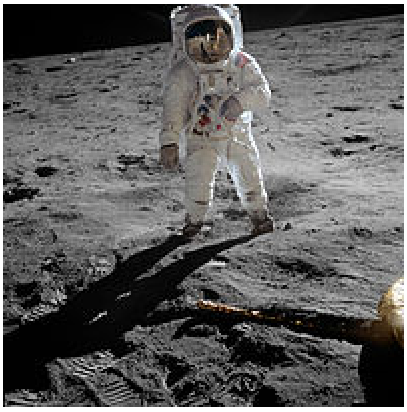
Buzz Aldrin sobre la superficie llunar, 20 de xunetu de 1969.

A entamos del sieglu XVII navegantes europeos llegaron a Australia. Namái la Polinesia quedó fora, y aun así, les civilizaciones del océanu Pacíficu fueron sumaes nel sieglu XVIII (islla de Pascua en 1722, Ḥawai pol capitán Cook). Coles mesmes, fueron confirmaes per primer vegada les hipótesis sobre'l míticu continente austral, al recibise reportes de la esistencia de l'Antártida.

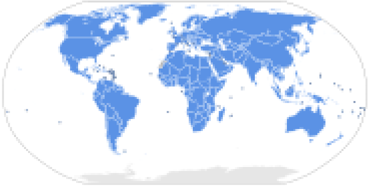
Miembros de la Organización de les Naciones Xuníes.

Por esta dómina produciéronse les revoluciones lliberales. Los esfuercios d'inventores como Thomas Newcomen y James Watt llevaron a la invención, a finales del sieglu XVIII, de la máquina de vapor. La industrialización punxo en manes de les potencies coloniales europees nueves armes pa la guerra, como por casu el rifle de retrocarga, el acorazáu o l'ametralladora, lo que-yos dio la supremacía sobre los exércitos. N'Europa mientres el sieglu XVIII, el desenvolvimientu del conocencia y la teunoloxía, algamó una masa crítico que fixo posible la Revolución industrial.[23]

Empezó la contaminación de los ecosistemes, la estinción de les especies y el consiguiente amenorgamientu de la biodiversidá. Les emisiones de dióxidu de carbonu dende mediaos del sieglu XIX, como productu de la quema masiva de combustibles fósiles (carbón, petroleu), xeneró'l efeutu invernaderu.

Escontra 1835, los seres humanos algamaron per primer vegada los mil millones d'habitantes na so historia. Nel pasu de los sieglos XIX a XX, el surdimientu de lleis llaborales protexó a los trabayadores y dexó el surdimientu d'una clase media, y de una sociedá de consumu a gran escala. Esto nun foi ensin dures lluches, nes cualos les organizaciones de trabayadores (sindicatos) fueron munches vegaes prohibir y escorrer.

Adulces, toles rexones y poblaciones del globu cayeron sol poder d'unu o otru estáu hasta que, por aciu el Tratáu de Berlín de 1878, el Reinu Xuníu, l'Imperiu austrohúngaru, Francia, l'Imperiu alemán, el Reinu d'Italia, Rusia y l'Imperiu otomanu atribuyéronse los últimos territorios sacupaos, sacante l'Antártida.[24]

Nel sieglu XX, l'escosamientu de los territorios mundiales pa ser colonizaos, llevó a les potencies europees a topetar unes con otres. En 1914, un incidente menor (l'asesinatu del archiduque Francisco Fernando d'Austria) desamarró la Primer Guerra Mundial hasta 1918. Sicasí, la paz nun foi satisfactoria. Dempués de la Primer Guerra Mundial produciose la Gran Depresión y la Guerra Civil Española (1936-1939) y la revolución rusa de 1917. Nel añu 1939 españó la Segunda Guerra Mundial, na cual enfrentáronse les potencies Aliaes (Gran Bretaña, Xunión Soviética, Estaos Xuníos, Francia Llibre, Polonia, China y munchos más) contra la Exa (Alemaña nazi, Italia, Xapón).

A partir del final de la Segunda Guerra Mundial en 1946, remaneció un orde bipolar encabezáu por Estaos Xuníos y la Xunión Soviética. Dambos buscaben el dominiu mundial, pero la medrana al arsenal nuclear enemigu llevar a evitar la confrontación abierta. Por eso, a esti periodu llámase-y la guerra fría. Munchos países d'Europa del Este, xunir a la Xunión Soviética y formaron el pactu de Varsovia. La intensidá de les hostilidaes ente Estaos Xuníos y l'Xunión Soviética foi esguilando hasta llegar a la crisis de los misiles de 1962. Por cuenta de esto, dambes potencies emponer a rellaciones más cordiales, surdiendo asina la Détente. Na década de 1980, Estaos Xuníos embarcar nuna nueva carrera armamentista. En respuesta, la Xunión Soviética buscó reformase y abrir nun procesu llamáu Perestroika, que saliose de control, y llevó al esmantelamientu final de la Xunión Soviética y del bloque comunista (1989-1991).

Intentose crear un nuevu orde mundial tendiente a evitar repitir los horrores de les guerres mundiales, y pa eso creose la Organización de les Naciones Xuníes (ONX) en 1945, qu'en 1948 formuló la Declaración Universal de los Derechos Humanos. Pero la ONX foi relativamente insolvente pa contener a Estaos Xuníos y a la Xunión Soviética. Estos, pela so parte, sofitaron viviegamente la descolonización, desmantelando los imperios coloniales de Francia, Inglaterra y otros países europeos, como una manera d'intervenir direutamente nes nueves repúbliques. Asina, a la exa "Esti Oeste" (XRSS-EE. XX.) sumose una exa "Norte Sur" (países ricos y países probes). A los países más probes y atrasaos llamar el Tercer Mundu, por non tener mayor cabida en nengún de los otros dos mundos, el del capitalismu estauxunidense o'l del socialismu soviético.

El desenvolvimientu de la cohetería na primer metá del sieglu XX, dexó per primer vegada al ser humanu unviar más allá de l'atmósfera, naves y satélites robóticos primeru, y sondes tripulaes dempués. La esploración del espaciu desendolcar nel marcu de la llamada carrera espacial ente la Xunión Soviética y los Estaos Xuníos; dempués del derrumbe de la primera, la esploración volviose una empresa de collaboración internacional. Asina, la Estación Espacial MIR foi reemplazada pola Estación Espacial Internacional. En 1969, el Apolo XI llega primer vuelu tripuláu a la Lluna. En 1977 empieza la misión Voyager, destinada a esquizar l'esterior del sistema solar. En 1983 la sonda Pioneer 10, llega hasta la heliopausa, la llende más remota del sistema solar, y abandona definitivamente este. En 1990, entra n'órbita'l Telescopiu Espacial Hubble, el primer telescopiu allugáu más allá de l'atmósfera.

Na primer metá del sieglu XX se masificó l'usu del radio y na segunda metá del mesmu sieglu se masifica l'usu de la televisión. Los progresos en materia electrónico lleven al desenvolvimientu del ordenador. En 1943 entra n'operaciones el ENIAC, el primer ordenador. A entamos del sieglu XXI se masificó l'usu d'Internet, que fai posible l'intercambiu d'información a llargues distancies y en curtiu tiempu.

Nacencia de los Supra Estaos (1990 d. C.-2017 d. C.)

Nesti periodu, los trataos cobren mayor puxanza. Asina en 1990 roblóse'l Tratáu de Llibre Comerciu d'América del Norte, en 1991 fúndase la Mercosur, en 1993 naz la Xunión Europea, en 1995 establezse la Organización Mundial del Comerciu en 1996 confórmase la Comunidá Andina, en 2001 naz la Xunión Africana, en 2014 surdi Xunión Euroasiática.

- **La Xunión Europea (1993-2017)** Ta compuesta por veintiocho Estaos europeos y foi establecida cola entrada a valir del Tratáu de la Unión Europea (TUE), el 1 de payares de

1993.[25] Con esi actu, la supraestructura «Unión Europea» aunía y fundábase sobre los trés Comunidaes Europees presistentes —la Comunidá Europea del Carbón y del Aceru (CECA), la Comunidá Europea de la Enerxía Atómica (Euratom) y la Comunidá Económica Europea (CEE/CE)— y añedía-yos la política esterior común y la cooperación xudicial y policial, formando un sistema complexu conocíu como «los trés pilastres». Sicasí, cola entrada a valir, el 1 d'avientu de 2009, del Tratáu de Lisboa, la Unión Europea asocedió, por completu anque con ciertes particularidaes, a les Comunidaes Europees y asumió con ello la so personalidá xurídica única como suxetu de Derechu internacional.[26]

El choque de civilizaciones

Per otra parte, Samuel P. Huntington nel so llibru *Choque de civilizaciones* plantegó la tesis de que'l mundu nun se ta globalizando por completu sinón que se tán formando grandes civilizaciones y bien distintes ente sigo. Les civilizaciones descrites pueden arrexuntase en:

- La **civilización euro-norteaméricana**: Falen el Idioma inglés y el Idioma alemán. El so sistema d'escritura ye l'abecedariu. Se práutica'l laicismu. Apuerten a cerca de mil millones.
- La **civilización musulmana**: Falen el Idioma árabe. El so sistema d'escritura ye l'Alifato. la so relixón mayoritaria ye l'Isllam, Son más de mil millones y concéntrense nel norte d'África y Asia Central.
- La **civilización hindú**: Falen l'Idioma Hindi. El so sistema d'escritura ye'l Devanagari, y la so relixón ye l'hinduismu. Son más de mil millones y concéntrense na india.
- La **civilización sínica**: Falen el Idioma chinu. El so sistema d'escritura ye'l Rénwù. La so relixón ye confucianismu, budismu, taoísmu y otres privaes. Son más de mil millones y atópense en China y Asia oriental.
- La **civilización llatinoamericana**: Falen el Idioma español y el Idioma portugués. Escriben col abecedariu. La so relixón ye'l cristianismu. Son un pocu más de 600 millones de persones.
- La **civilización sub-sahariana**: Son más de 700 millones de persones. Viven en probeza. Tienen relixones animistas.
- La **civilización eslava**: Falen el Idioma rusu. El so sistema d'escritura ye l'alfabetu cirilico. La so relixón ye'l cristianismu ortodoxu. Son más de 250 millones de persones.
- La **civilización xudía**: Son pocos pero de gran influencia. Falen en Idioma hebréu y escriben col Alef-Bet la so relixón, el xudaísmu.

División de la Historia

La historia universal sueli ser estremada en periodos históricos. Los historiadores marxistes estremen cuatro grandes periodos: comunismu primitivu, esclavismu, feudalismu y capitalismu. L'alemán Cristóbal Cellarius en 1685, estremó la historia en tres edad: antigua, media y moderna. Sicasí, felicidá periodización ye namái válida pa la historia europea. [27][28][29] [30]

- La Edá Antigua. N'Europa entiende dende alredor del añu 3000 e.C.[31] hasta alredor del 476 d.C. [32][33][34]
- La Edá Media,[35][36] N'Europa entiende dende l'añu 476 d. C. (Imperiu romanu d'Occidente cayida del Imperiu romanu d'Occidente), hasta l'añu 1453 d. C. (cayida del Imperiu romanu d'Oriente)
- La Edá Moderna,[37] N'Europa entiende dende l'añu 1453 d. C. hasta'l 1789.
- La Edá Contemporánea. N'Europa entiende dende'l 14 de xunetu de 1789, cola Revolución francesa y llega hasta los nuesos díes.

El Paleolíticu

División de la Historia Europea según Cristóbal Cellarius		
Prehistoria		
Edá Antigua	Antigüedá clásica	
	Antigüedá tardida	
Edá Media	Alta Edá Media	
	Baxa Edá Media	Plena Edá Media
		Crisis de la Edá Media
sieglu XV		
Edá Moderna	sieglu XVI	
	sieglu XVII	
sieglu XVIII		
Edá Contemporánea	sieglu XIX	
	sieglu XX	
	sieglu XXI	

Per otru llau, la xenética y l'estudio de los fósiles dicen que los modernos *Homo sapiens* apaecieron, tamién n'África, fai unos 200 000 años,[38][39]

Ye tamién nel Paleolíticu cuando se desenvuelve'l llinguaxe y xeneralízase el sotierro de los muertos.[40] Probablemente los entierros tuvieron como unu de los sos oxetivos despintar la descomposición de los cuerpos, ya indicar una comprensión más avanzada del conceutu de la muerte.

Nun determináu momentu, los humanos empezaron a faer usu del fueu tantu pa calecer como pa cocinar los sos alimentos.[41] Nesta fase, los seres humanos dependieron de la carroña, la caza y la collecha; yeren nómades, y nun teníen la capacidá de producir el so propiu alimentu. Tamién s'afataben con diversos oxetos y ye nesti periodu cuando apaecen les primeres manifestaciones artístiques.

Fai unos 50 000 años, los seres humanos empezaron a establecese por tol planeta. Primero, n'África, dempués llegaron a Asia Central, dende onde se dirixeron, per un sitiu, escontra Europa, y pol otru, escontra América cruciando'l Estrechu de Bering.[42][43]

La rápida colonización humana d'América del Norte y d'Oceanía tuvo llugar mientres la glaciación, nuna dómina en que les actuales zones templaes yeren desaxeradamente inhóspitas. A la fin de la última glaciación, fai aprosimao unos 12 000 años, l'home yá habita casi la totalidá de les zones llibres de xelu del mundu.[44] Les últimes árees colonizaes fueron les islles de la Polinesia, que foi ocupada a lo llargo del primer mileniu de la nuesa era.

Les sociedaes de cazadores-pañadores yeren, polo xeneral, de pequeñes dimensiones, y yá desenvolvíen un tipu d'estratificación social; tamién establecieron contactos con otres sociedaes percorriendo, en dellos casos, grandes distancies, como ye'l casu de los aboríxenes australianos.

Col tiempu, la mayor parte d'estes sociedaes o se tresformaron n'estaos agrícoles más poderosos, o fueron esterminaes o absorbíes por otros grandes estaos; dellos grupos siguieron sobreviviendo aisllaos del restu y, na actualidá, inda siguen esistiendo en delles rexones bien remotes.

El Mesolíticu

El Oriente Mediu foi una de les primeres rexones en desenvolver la so agricultura, poro, adelantráronse al Mesolíticu y empezaron a falar d'Epipaleolítico. El mesolíticu (griegu: μεσο- [*meso*-], «mediu», y λίθος [*líthos*], «piedra»; que quier dicir Edá Media de Piedra) empecipia a la fin del Paleolíticu, fai aprosimao unos 10 000 años,[45] y remata col desenvolvimientu de l'agricultura, anque esta fecha inicial varia según les determinaes peculiaridaes de cada rexón. En delles zones llegó a durar unos cuantos milenios, pero en ciertos llugares onde l'agricultura yá esistía, como por casu nel Oriente Mediu, el mesolíticu tuvo una duración curtia y quedó mal definíu,[45] nes rexones pocu afeutaes pola glaciación dacuando prefier falase d'Epipaleolítico.[45]

Onde persistió más tiempu foi en sociedaes d'Europa del Norte,[46] yá que teníen bayura d'alimentos por cuenta de que vivíen en zones pantanoses apaecíes de resultes del cambéu climáticu. Estes condiciones favorecieron la esistencia de distintos ritmos nel desenvolvimientu, como puede reparase analizando les muertes de les cultures Aziliense y Maglemosiense.[47] La persistencia del Mesolíticu retrasó la llegada del Neolíticu, que se produz alredor del 7000 e.C. [48]

Sicasí, topáronse poques muertes d'esti periodu y estos llindar xeneralmente a residuos alimenticies, pero cabo destacar que nes región montiegues apaecen los primeros signos de deforestación. Esta práutica nun se xeneralizó sinón hasta'l neolíticu, que ye cuando l'agricultura empezó a riquir del usu de grandes espacios de cultivu.

En munches zones, el Mesolíticu carauterizar pola esistencia de ferramientes de xiles, pa oxetos destinaos a la pesca, aixes de piedra y artefautos de madera, como por casu canoes y arcos que s'atoparon en dellos llugares. Estos oxetos productu del progreso teunolóxicu desenvolviéronse primero n'África, acomuñaos cola cultura aziliense, antes d'estendese escontra Europa al traviés de dos zones: la península ibérica y el Llevante mediterraneu.[49]

El Neolíticu

El Neolíticu —que quier dicir, la «nueva edá de piedra»— ye onde se produz el primer periodu de desenvolvimientu teunolóxicu y social.[50] Esta etapa empecipióse fai unos 12 000 años (nel 10 000 e.C.) y caracterizóse pola creación de los primeres poblaos y pola apaición de l'agricultura, la ganadería, y la metalurxa.[51][52] La incorporación d'esti cambéu de vida traxo cambeos na alimentación y, d'esta manera, aprender a fabricar pan y a ellaborar bébores alcohóliques.

L'agricultura

El desenvolvimientu de l'agricultura tuvo numberoses consecuencies, dalgunes d'elles de gran trescendencia pa la historia de la humanidá.[53] Una de les más importantes foi la medría de les concentraciones humanes que s'entamaron y llegaron a formar estaos. Entá asina, siguieron esistiendo pueblos nómades, como los aboríxenes d'Australia o los boiximanos del sur d'África, que nun utilizaron l'agricultura, y si facer, foi nuna dómina más recién.[54][55][56]

A mediaos del X mileniu e.C. producióse un cambéu crucial que ye'l desenvolvimientu de l'agricultura, cambéu calificáu como "revolución" pol historiador australianu Gordon Childe;[57] tuvo llugar na zona del Creciente Fértil, y escontra el 7000 e.C. estender a otros llugares, como al valle del Indo, a Exiptu (6000 e.C.), y a China (5000 e.C.).[58] Per otru llau, en Mesoamérica tamién s'atoparon resto arqueolóxicos que confirmen que l'agricultura yá se practicaba nesti llugar nel 2700 a. C.[59] A partir del 5500 e.C. xeneralizóse'l desenvolvimientu del regadío entamáu y del usu, per parte de los sumerios, de mano d'obra especializada.

La investigación tradicional tendió a concentrase na rexón del llamáu Creciente Fértil pero los estudios arqueolóxicos realizaos nel continente americanu, según nel este y sudeste d'Asia, amuesen que ciertos sistemes agrícoles qu'utilizaben distintos tipos de cultivos y que funcionaben col sofitu de determinaos animales, podríen desenvolvese de manera paralela práuticamente na mesma dómina.[60]

Ye, pos, el desenvolvimientu de l'agricultura'l que crea les condiciones necesaries pa faer posible la emerxencia de sociedaes complexes, llamaes "civilizaciones", la formación d'estáos y l'apaición de mercaos. Y, de manera paralela, el desenvuelvo de la teunoloxía dexó al home exercer un control de la naturaleza y desenvolver sistemes de tresporte y red de comunicación.[61]

Edá de los Metales

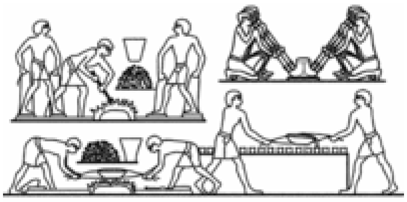

Fundición de cobre en murales funerarios exipcios.

L'usu de los metales, el bronce y el fierro, suplantaron el xil y otros materiales pedreses qu'hasta esi momentu yeren la materia básico pa la ellaboración de ferramientes agrícoles, armes y materiales de construcción; esto fixo posible'l poder disponer d'oxetos más duraderos y eficientes.

Dempués del cobre, afayáronse nueves aleaciones del cobre col estañu o'l plomu, que xuntos dieron llugar a un nuevu productu, el bronce; esti nuevu material ye menos maleable, pero más duru. Un reblincón teunolóxicu dar col usu de la forxa, estos fornos d'alta temperatura fixeron posible la manipulación del fierro pa producir ferramientes entá más resistentes. Esta secuencia teunolóxica configuró la denominación de les distintes etapes de la edá de los metales: la edá del cobre, la edá del bronce, la edá del fierro.

Toos estos metales yá yeren conocíos pol home preneolítico, pero esti nun apoderaba les téuniques pa la so ellaboración y manipulación, téuniques que riquíen de temperatures bien altes. Los utensilio, armes y adornos de cobre o bronce yeren el material básico nel 3000 e.C. Darréu, nel Mediterraneu oriental, nel Oriente Próximu y en China enllantóse, de manera xeneralizada, l'usu del fierro.[62]

Historia de Euroasia

A partir del III mileniu e.C. surdieron grandes civilizaciones, creadores d'imperios territorial y orgánicamente más vastos cada vez. Los principales nucleos de civilización fueron los siguientes:

China

La Gran Muralla China

- **Los trés augustos y los cinco emperadores** fueron los gobernantes de China anteriores a la primer dinastía Xia. A pesar del calter llexendariu de les hestories ye posible que nel orixe d'estes lleendes atopen personaxes reales, xefes tribales del III mileniu e.C. que llograríen victories militares previes a la unificación de la posiblemente llexendaria dinastía Xia. Les fontes históriques chines coinciden nel númberu de trés augustos y cinco emperadores, pero les identidaes d'éstos varien según les fontes, esistiendo versiones diverses tantu pa los augustos como pa los emperadores.
- **Dinastía Xia (2100 e.C. -1600 e.C.)**. La dinastía Xia que según les króniques chines duraría del sieglu XXI e.C. al sieglu XVI e.C., ta considerada la primer dinastía na historia china. Les memories históriques de Torca Qian recueyen los nomes de los 17 reis d'esta dinastía. Alredor de los ríos Yangtsé y Huang-ho surdió la cultura Xia y la cultura Shang. Esta venció ante'l invasores Zhou, que gobernaron China mientres la primer metá del I mileniu e.C.

Mapa políticu animáu de les dinastíes na historia de China.

- **Dinastía Shang (1600 e.C. -1046 e.C.)** La dinastía Shang siguió a la llexendaria dinastía Xia y precedió a la dinastía Zhou (1122 e.C.-256 e.C.). Especúlase que foi fundada por un líder rebalbu que destronó al (entá llexendariu) últimu gobernante Xia. En 1951 foi atopáu en Erligang, nes proximidaes de l'actual ciudá de Zhengzhou, provincia de Henan, el primer xacimientu arqueolóxicu de la denomada cultura de Erligang (1600 e.C.-1400 e.C.), de la Edá del Bronce en China. Munchos arqueólogos chinos creen que Zhengzhou alcuéntrase onde tuviera una antigua capital de la dinastía Shang, lo qu'identificaría la cultura de Erligang como unu de los entamos de la dinastía Shang.Torca Qian diz nes sos *Memories históriques* que la dinastía Shang treslladó'l so capital seis vegaes. El postreru y más importante treslláu, a la ciudá de Yin (殷) en1350 e.C., conducíó a la dómina dorada de la dinastía. Shang Zhou, l'últimu rei Yin, suicidóse dempués de qu'el so exércitu fuera derrotáu pol pueblu Zhou. Les lleendes dicen qu'el so exércitu traicionó-y xuniéndose a los rebeldes. Tanto les lleendes coreanes como les chines manifiesten qu'un desencantáu príncipe Yin llamáu Jizi (箕子, Jīzi), que refugó dexar el poder a los zhou, dexó China cola so guarnición y fundó l'estáu de Choseon cerca de l'actual Pyongyang, el primer estáu coreanu. Anque Jizi ye mentáu solo unes poques vegaes nes *Memories históriques*, piénsase que la historia de la so marcha a Choseon nun ye sinón un mitu.
- **Dinastia Zhou (1046 e.C. -256 e.C.)** A finales del periodu Zhou crecieron dos grandes escueles filosófiques, el confucionismo y el taoísmu.
- **El periodu de les Primaveres y Serondes** De la mesma, nel sieglu VI e.C., l'antigua hexemonía Zhou se trizó en dellos reinos, que entraron nun estáu crónicu de guerra, mientres el periodu de Primaveres y Serondes.
- **Los Reinos Combatientes (221 e.C.)** De normal ye consideráu como la segunda parte de la dinastía Zhou oriental. El rei de Zhou actuaba puramente como un emperador títere. El nome de periodu de los Reinos Combatientes provien del Rexistru de los Reinos Combatientes compilado nos primeros años de la dinastía Han. La fecha del empiezu del periodu de los Reinos Combatientes ta en disputa. Mientres frecuentemente cítase'l 475 e.C. como'l so entamu, siguiendo al periodu de les Primaveres y Serondes; n'otres ocasiones méntase'l 403 e.C., la fecha de la tripartición del estáu de Jin, como l'empiezu d'esti periodu. El periodu de los Reinos Combatientes, en contraste al periodu de les Primaveres y Serondes, foi un periodu nel qu'el señores de la guerra rexonales amestaron estaos más pequeños al so alredor y consolidaron el so mandatu. El procesu empezó nel periodu de les Primaveres y Serondes, y pol sieglu III e.C., siete grandes estaos algamaren cierta prominencia. Estos Siete Reinos Combatientes (戰國七雄, *Zhànguó Qīxióng*, lliteralmente, "Los siete héroes ente los reinos combatientes") yeren Qi (齊), Chu (楚), Yan (燕), Estáu Han Han (韓), Zhao (趙), Wei (魏) y Qin (秦). Otra señal d'esti desplazamientu nel poder foi un cambéu nos títulos: el señores de la guerra entá se consideraben duques (公 *gōng*) del rei de la dinastía Zhou, pero empezaron a llamase a sí mesmos reis (王 *wáng*), pa implicar el significáu de que se teníen como iguales del rei de Zhou.
- **Dinastía Qin (221 e.C. -206 e.C.)** El nome *Qín*, que tien una pronunciación similar en castellán a "chin", ye unu de los posibles oríxenes de la pallabra China. La unificación de China nel 221 e.C. sol primer emperador Qin Shi Huang, nome que podría traducise como "El augusto emperador fundador de los Qin", marcó los empiezos de la China imperial, periodu que duró (con ciertes interrupciones) hasta la cayida de la dinastía Qing en 1912. La dinastía Qin dexó'l legáu d'un estáu centralizao y burocrático que sería siguíu nes dinastíes socesives. El rei de Qin, Zheng, se autoproclamó "Primer emperador", una fórmula de títulos acutada

enantes pa deidaes y los mitolóxicos gobernantes de China. Ye conocíu polos historiadores como Qin Shi Huang, *Primer emperador de Qin*. A la muerte del emperador Qin Shi Huang sobrevieno una nueva guerra civil.

- **Imperiu han (206 e.C. -220 d. C.)**. Nel añu 206 e.C. , el xeneral Liu Bang unificó nuevamente a China, siguiendo de siguío unos cuatro sieglos de relativa paz y estabilidá política. El poder foi exercíu pola Han Anterior o Han Occidental y la Han Posterior o Han Oriental, ente los sieglos II e.C. y II d. C..
- **Tres Reinos (220 e.C. -280 d. C.)** Nun estrictu sentíu académicu referir al periodu entendíu ente la fundación de Wei nel 220 y la conquista de los Wu pola dinastía Jin nel 280. Sicasí, munchos historiadores chinos amplíen el puntu del empiezu d'esti periodu a la rebelión de los turbantes mariellos nel 184.
- **La dinastía Jin (265 d. C.-420 d. C.)** (chinu tradicional: 晉; Wade-Giles: Chin^4; pinyin: Jìn) gobernó dende l'añu 265 al 420. Esta dinastía foi fundada pola familia Torca (司馬), descendientes del xeneral y políticu del estáu de Cao Wei, Torca Yi.
- **Dieciséis Reinos (304 d. C.-439 d. C.)** Ente los años 304 y 439 el norte de China travesó una etapa de fragmentación política y de caos. Estos dieciséis reinos fueren formaos por pueblos d'etnia non china.
- **Dinastíes Meridionales y Septentrionales** Precisamente sería otru pueblu d'etnia non china, los tuoba, los que consiguieren unificar el norte de China al ganar a toos estos pequeños estaos y proclamar la dinastía Wei del Norte nel añu 440. Cola unificación del norte, China queda estremada en dos estaos: Unu nel norte, nel que se van asoceder les llamaes dinastíes septentrionales: Wei del Norte, Wei del Este, Wei del Oeste, Qi del Norte y Zhou del Norte; y otru nel sur, nel que, al ser derrocáu l'últimu emperador Jin en 420, asocediéronse cuatro dinastíes na corte de Jiankang: los Song, Qi, Liang y Chen.
- **Dinastía Sui (581 d. C.-618 d. C.)** Nel añu 581 Yang Jian, xeneral del exércitu de la dinastía Zhou del Norte, facer col poder y proclamó una nueva dinastía: los Sui. Ocho años dempués, en 589, la dinastía Sui ganaba a la débil dinastía Chen del sur, colo que consiguía la reunificación del sur y el norte. Tres la reunificación, empecipióse una etapa de reformes institucionales y d'afitamientu del poder central. Nesta dómina construyó'l Gran Canal de China Gran Canal y amplióse la Gran Muralla China. Tamién foi una dómina de promoción del budismu. Nel añu 604, Yang Guang asocedió al so padre nel tronu quién morrió asesináu nel añu 617. Empecipióse entós, una socesión de guerres llabradores, que rematen con tomar del poder por Li Yuan, nel añu 618, que funda la dinastía Tang, con capital en Xi'an.
- **Dinastía tang (618 d. C.-439 d. C.)** Nel añu 618, un añu dempués de la muerte del últimu emperador Sui, el militar Li Yuan asumía'l poder como emperador Gaozu de la nueva dinastía Tang. Nel añu 624, Taizong asoceder nel tronu. Tres la muerte violenta del primer herederu al tronu, un segundu fíu del emperador xubió al tronu como emperador Gaozong en 649. A partir de payares de 660, agravóse l'estáu de salú del emperador Gaozong, y la Emperatriz Wu empezó a gobernar dende la solombra. Tres la muerte del emperador, nel añu 683, foi'l so tercer fíu, l'emperador Tang Zhongzong, quien xubió al tronu, pero al cabu de seis selmanes, Wu usó'l so poder pa destituyilo y da-y el tronu a otru fíu so, l'emperador Tang Ruizong, que, como'l so hermanu, gobernaría de manera nominal por un periodu curtiu, hasta que la so madre decidió ratificar de manera pública y oficial la so poder, convirtiéndose na primera, y única, muyer na historia de China qu'ocupó'l tronu imperial. Nel añu 705, la emperatriz Wu, que, según les cróniques esistentes, tenía yá 80 años d'edá, foi derrocada y el so fíu l'emperador Zhongzong retomó'l poder, restaurando la dinastía Tang. Tres dellos años de lluches internes, l'emperador Xuanzong consolidaría'l poder de la dinastía. China nesti periodu vivió una dómina de rellumanza cultural, con inventos como la pólvora o la brúxula. Nel añu 904, el dirixente militar Zhu Wen llanzó un ataque contra Chang'an, destruyendo la ciudá. A pesar de l'aparente fortaleza del imperiu, el xeneral d'orixe centroasiáticu An Lushan dirixó unu de los mayores rebeliones chines, la rebelión de An Lushan, que solmenaría los cimientos del estáu chinu nel añu 755. El nuevu emperador Suzong llogró finalmente encalorar la rebelión nel añu 763. Finalmente, en 907 Zhu Wen fixo matar al últimu emperador Tang y

proclamó una nueva dinastía: la dinastía Liang, con capitales nes ciudaes de Luoyang y Kaifeng.

- **Periodu de los Cinco Dinastíes y los Diez Reinos (907 d. C.-960 d. C.)** Los cinco dinastíes son les siguientes:
  - Dinastía Liang posterior (907 d. C.-923 d. C.)
  - Dinastía T'ang posterior (923 d. C.-936 d. C.)
  - Dinastía Chin posterior (936 d. C.-947 d. C.)
  - Dinastía Han posterior (947 d. C.-951 d. C.)
  - Dinastía Chou posterior (951 d. C.-960 d. C.)
- **Dinastía Song (960 d. C.-1279 d. C.)** L'emperador Taizu de Song (960-976) unificó China al traviés de la conquista d'otres tierres mientres el so reináu, poniendo fin al baturiciu de les Cinco Dinastíes y los Diez Reinos. Mientres esta dinastía usó'l papel moneda, la pólvora y la brúxula. La dinastía Song estremar en dos periodos distintos: el **Song del Norte** y el **Song del Sur**. Mientres el Song del Norte 960-1127), la capital Song tuvo na ciudá del norte Bianjing (anguaño Kaifeng) y la dinastía controlaba la mayor parte del interior de China. El Song del Sur (chinu: 南宋, 1127–1279) fai referencia al periodu tres el cual los Song perdieron el control del norte de China frente a la dinastía Jin. Mientres esti periodu, la corte Song retirar al sur del ríu Yangtze y estableció la so capital en Lin'an. En 1234, la Dinastía Jin foi conquistada polos mongoles, quien tomaron el control del norte de China, calteniendo precaries rellaciones colos Song del Sur. En 1271, Kublai Kan foi proclamáu emperador de China.[63] Tres dos décades d'enfrentamientos esporádicos, los exércitos de Kublai Kan conquistaron la dinastía Song en 1279. [64]
- **Dinastía Yuan (1279-1368)**
- **Dinastía Ming (1368-1644)** Nel añu 1351 d. C. un grupu llamáu Los Turbantes Coloraos alzar en rebelión. Zhu Yuanzhang yera un llabrador probe y un monxu budista que se xunió a los Turbantes Coloraos en 1352 y forxóse una reputación al casase cola fía adoptiva d'un comandante rebalbu.[65] En 1356, les fuercies de Zhu tomaron la ciudá de Nankín,[66] la cual convertiríase darréu na capital de los Ming. Col desmoronamiento de la dinastía Yuan, munchos grupos rebalbos empezaron a enfrentase pol control del país. En 1363, Zhu Yuanzhang ganó la batalla del llagu Poyang, na que fuera posiblemente una de les mayores batalles navales de la historia. Gracies al usu de brulotes, los 200 000 marinos de Zhu consiguieron vencer a los sos rivales magar que yeren cimeros en númberu. La victoria esanició a la última facción rebalba, lo que dexó a Zhu Yuanzhang como dueñu incontestable del ricu valle del Yangtsé y dexó-y afitar el so poder nel Sur. Tres la sospechosa muerte del xefe de los Turbantes Coloraos cuando yera un invitáu de Zhu en 1367, yá nun había naide que pudiera torgar el so accesu al tronu y fixo públiques les sos ambiciones imperiales al unviar el so exércitu escontra la capital Yuan Dadu (actual Beixín) en 1368.[67]
- **Dinastía Qing (1644-1912)** La dinastía Qing nun foi fundada polos chinos han, sinón polos manchúes, que tanto güei como na antigüedá son minoría étnica en China. El Estáu manchú foi formáu por Nurhaci, quién orixinalmente yera un vasallu de la dinastía ming, cuando se declaró emperador del Jin en 1609. Cuando Ligden Khan, el postreru Gran Kan de los mongoles, morrió nel Tíbet en 1634, el so fíu Ejei apurrir a los manchúes y dio-y el gran sellu del emperador de Yuan a Hung Taiji, fíu y socesor de Nurhaci. La dinastía ming remató oficialmente cuando l'emperador Chongzhen de China, últimu emperador ming, suicidóse colgar nun árbol nel parque Jingshan. Beixín n'abril de 1644 foi tomada por un líder llamáu Li Zicheng. Wu Sangui, comandante xeneral de los Ming, fixo una alianza col príncipe manchú, Dorgon, rexente del emperador Shunzhi de seis años d'edá, fíu del emperador Hung Taiji que morriera l'añu anterior. Dambos exércitos ganaron a les fuercies rebalbes de Li Zicheng en batalla'l 27 de mayu de 1644. Y asina los Manchú estableciéronse como una nueva dinastía en China. En 1848 socedió la Guerra del Opiu.

- **La República de China (1912-1949)** En 1912 l'últimu emperador Qing, Puyi, foi derrocáu. Sun Yat-sen apuerta a nomáu Presidente de la República de China. Sicasí, Yuan Shikai, un líder militar, se autoproclamó emperador en 1915 Sun Yat-sen instalar en Cantón, dende onde dirixe'l Kuomintang, el partíu políticu qu'él fundara. Chiang Kai-shek, socesor de Sun Yat-sen al frente del Kuomintang, va consiguir conquistar gran parte de China y establecer en Nankín la capital de la República de China. Chiang Kai-shek convertir en presidente de la República. Pero nel añu 1931 d.C. Xapón conquista Manchuria abandona la capital Nankín, ocupada per Xapón, y repliégase al interior, estableciéndose na ciudá de Chongqing. Tres el final de la Segunda Guerra Mundial, en 1945, Xapón abandona les sos conquistes n'Asia, y China recupera Manchuria y Taiwán. Cuando paecía que'l gobiernu de Chiang Kai-shek podría yá llograr consolidar la estabilidá de la república, el partíu comunista entamó una rebelión armada contra'l Kuomintang. Ésti conviértese nuna guerra civil total a partir de 1947. En contra de les previsiones, los comunistes llogren vencer al exércitu de la República. El gobiernu del Kuomintang dir a Taiwán.
- **La República Popular China (1949-2017)** El 1 d'ochobre de 1949, el líder del Partíu Comunista Chinu Mao Tse-Tung proclama la República Popular China dende la puerta de Tian'anmen de la Ciudá Prohibida de Beixín. Mao foi'l líder máximu de China hasta la so muerte en 1976. Tres la muerte de Mao, el socesor escoyíu por ésti, Hua Guofeng, nun consiguió consolidar el poder, qu'acabó en manes de Deng Xiaoping. Deng Xiaoping empecipió un procesu de reformes económiques y apertura comercial al restu del mundu. De magar, la economía china consiguió crecer a un ritmu espectacular. Tres la muerte de Deng, el so socesor Jiang Zemin caltuvo'l poder hasta l'añu 2003, cuando foi sustituyíu por Hu Jintao, que gobernó la China hasta l'añu 2013, añu nel cual foi reemplazáu pol actual presidente Xi Jinping.

India

- **Bhimbetka** Los **abrigos rupestres de Bhimbetka** componen un sitiu arqueolóxicu asitiaos nel estáu de Madhya Pradesh. Les pintures fueron afayaes en 1957 pol arqueólogu indiu Vishnu Shridhar Wakankar (1919-88). Los abrigos presenten delles pintures interesantes qu'amuesen la vida de les persones que vivíen nos covarones, incluyendo escenes de nacencies, dances y bébores, ritos relixosos y enterramientos. Les pintures amuesen tamién animales como los bisontes, los elefantes, los pavos, los rinocerontes y los tigres. Según l'arqueóloga Yiotsna Kamat, la dieta principal d'estes tribus yeren frutes, cebolles, miel, carne de puercuspín, xabalín, venado, pexe, tortúes y aves (incluyíu'l pavu real). Nun hai signos de vinu o llicor.[68]
- **Mehrgarh**
- **Cultura del valle del ríu Indo (3300 a. C-1300 a. C)**. Desenvolver dende c. 3300 e.C. hasta c. 1300 e.C. a lo llargo del valle del Indo, n'Afganistán, Paquistán y el noroeste de la India. Tomaba cerca d'un centenar d'asentamientos y dos ciudaes importantes: Harappa y Mohenjo-Daro, dambos sitios en Paquistán. En xunto entendía l'área más estensa de toles civilizaciones antigües, más d'un millón de kilómetros cuadraos, y travesó dellos periodos, siendo la so máxima rellumanza ente'l 2600 y el 1900 e.C. Esta cultura sumió escontra 1500 e.C., posiblemente ante'l invasores arios.
- **Periodu védicu (c. 1500 e.C. -c. 500 e.C.)** La India consolidóse como una sociedá militarizada, con sistema social de castes, espresáu nel *Rig-veda* (el testu más antiguu de la India, de mediaos del II mileniu e.C.).
- **Mahajanapadas (c. 600 e.C. -c. 300 e.C.)** Nel sieglu IV e.C. floriaron el budismu y el yainismo.
- **Dinastía Nanda (345 e.C. -321 e.C.)**
- **Imperiu Maurya (320 e.C. - 180 e.C.)** A finales del sieglu IV e.C. , un guerreru llamáu Chandragupta Mauria unificó a la India, dándo-y estabilidá sol Imperiu mauria.

- **Imperiu Śoṅga (185 e.C. -75 e.C.)**
- **Dinastía Kanva (75 e.C. -30 e.C.)**
- **Kushan (30 d. C.-375 d. C.)**
- **Imperiu gupta (320 d. C.- 550 d. C.)**
- **Dinastía chalukya (543 d. C.- 743 d. C.)**
- **Rashtrakuta (783 d. C.-952 d. C.)**
- Escontra l'añu 1000, conquistadores turcos de relixón musulmana ingresaron militarmente, y dende entós el territoriu indostánicu ye musulmán ya hinduista.
- **Imperiu Hoysala (1026-1343)**
- **Imperiu vijayanagara (1336-1646)**
- **Reinu de Mysore (1399-1950)** Reinu (subordináu al Imperiu Vijayanagara hasta 1565) y principáu vasallu del Reinu Xuníu dempués de 1799
- **Unión de la India (1947-1950)** La India foi controlada militarmente per Inglaterra dende la conquista de Delhi en 1804, y caltuvieron el so dominiu a pesar d'una gran rebelión nativa en 1857.
- **República de la India (1950-2017)**
- **Indochina** Comerciantes de la India llevaron nel sieglu VII l'hinduismu hasta'l Sudeste d'Asia. So la so influencia, n'Indochina surdió'l Imperiu jemer, que foi poderosu ente los sieglos VIII y XIII, pa ser sustituyíu depués por otros reinos.

Europa Occidental

- **Stonehenge(2500 e.C.)** Stonehenge ta formáu por grandes bloques de roques metamórfiques distribuyíos en cuatro circunferencies concéntriques. Cerca tópase la Piedra del Sacrificiu». Enfrente alcuéntrase la Piedra Talón». Ta compuestu d'un gran círculu de grandes megalitos que la so construcción fechar escontra'l 2500 e.C. [69]
- **Cultura de Hallstatt (1200 e.C. -450 e.C.)**
- **Cultura de La Tène (475 e.C. -18 e.C.)**
- **Celtes**. Los celtes aposentar n'Europa Occidental mientres l'I mileniu e.C., y la so cultura arrobinar dende España a Polonia, y dende Inglaterra hasta Turquía. Finalmente, fueron ganaos polos romanos, y namái sobrevivió un únicu apartaz, na alloñada Irlanda, hasta qu'esti foi aniquiláu polos viquingos.
- **Invasión bárbara del sieglu III** A partir del periodu microglaciar empecipiáu c. 400 d. C. fueron más numberoses les incursiones militares y los desplazamientos de población nes fronteres del imperiu romanu. Sacante los pueblos túrquicos, los otros trés yeren indoeuropeos, como los griegos y llatinos. Atendiendo a la so condición etnollingüística, estos pueblos yeren bien distintos ente sigo, pudiendo estremase cuatro grupos culturales:
  - **Pueblos túrquicos**: como los ávaros, los hunos y darréu los búlgaros del Volga.
  - **Pueblos eslavos**: como los vendos, no que güei ye Polonia, y darréu los eslavos meridionales nos Balcanes.
  - **Pueblos iranios**: como los escito-sármatas, ente'l Danubiu y el Tisza, y los alanos, a veres del mar Negru.
  - **Pueblos xermánicos**: como los godos, suevos, vándalos, hérulos, anglos, saxonos, xutos, francos, burgundios, longobardos y otros.
- **Francia Occidental (843 d.C. 987 d.C.)**
- **Reino de Francia (987 d.C. 1791 d.C.)**
  - Los Estaos xenerales (1789 d.C.)

  - L'Asamblea Nacional Constituyente (1789 d.C. 1791 d.C.)
- **Monarquía constitucional francesa (1791 d.C.-1792 d.C.)** La monarquía constitucional francesa constitúi la primer etapa de la Revolución francesa. El 3 de setiembre de 1791, al xurar la Constitución, Lluis XVI fai pasar a Francia de monarquía absolutista a monarquía constitucional. La monarquía constitucional terminó'l 21 de setiembre de 1792 cuando l'Asamblea lexisllativa proclamó l'abolición de la monarquía, dando pasu a la Primer República francesa.
- **Primer República Francesa (1792 d.C.-1804 d.C.)**
  - La Convención (1792 d.C.-1795 d.C.)
  - El Direutoriu (1795 d.C.-1799 d.C.)
  - El Consuláu (1799 d.C.-1804 d.C.)
- **El Primer Imperiu Napoleónicu (1804 d.C.-1815 d.C.)**
- **La Restauración borbónica en Francia (1814 d.C.-1830 d.C.)** Tres la espulsión de Napoleón Bonaparte en 1814, los aliaos restauraron a la Casa de Borbón nel tronu francés. El periodu que sobrevieno llamóse la *Restauración*, carauterizada por una aguda reacción conservadora y el restablecimiento de la Ilesia católica como poder políticu en Francia. Pero los gobiernos de Lluis XVIII (ente 1814 y 1824) y Carlos X (ente 1824 y 1830) tuvieron d'aceptar nueves realidaes como la monarquía constitucional, el parllamentarismu, la redistribución de la tierra realizada mientres les convulsiones de fin del sieglu XVIII y la desapaición de los antiguos gremios artesanales. En 1830, Carlos X enfrentar a un parllamentu de mayoría lliberal moderáu. Ante esti fechu decretó les 4 ordenances de xunetu, que suspendíen la llibertá de prensa, eslleía l'acabante escoyer Cámara de diputaos, allargaba'l cargu de los diputaos y amenorgaba el so númberu. El pueblu de París bastiar a la cai y consiguió ganar l'exércitu real. Los políticos lliberales aprovechar d'esti sucesu y el rei Carlos X viose forzáu a exiliarse.
- **La Monarquía de Xunetu (1830 d.C.-1848 d.C.)** Nomóse como nuevu rei a Lluis Felipe I y de esta forma Francia dotar de la Constitución de 1830 de Francia.

La denomada Monarquía de Xunetu empezó con «-yos Trois Glorieuses» o bien en castellán, Los Trés Glorioses Xornaes Revolucionaries de París de los díes 27, 28 y 29 de xunetu de 1830, contra'l gobiernu del rei Carlos X, que terminaron per llevar al tronu francés a Lluis Felipe de Orléans[70] que pertenecía a una caña colateral de la Casa de Borbón, la denomada Borbón-Orleans.

- **La Segunda República Francesa (1848 d.C.-1852 d.C.)** Empieza col gobiernu provisorio de 1848 (24 febreru - 9 mayu 1848) foi un gobiernu colectivu d'enclín republicanu puestu en marcha dempués de la revolución de febreru de 1848 destináu a alministrar l'Estáu hasta la constitución d'una Asamblea Nacional. Depués estableciose la Comisión executiva de la República francesa, que taba compuesta por miembros que igualitariamente asumíen la función de xefes d'Estáu, anque François Arago yera'l presidente titular. La Comisión sesionó del 9 mayu al 28 xunu de 1848, cuando foi designáu Louis Eugène Cavaignac como xefe de gobiernu hasta que se producieron les eleiciones. El 10 d'avientu 1848, el primer Presidente de la República francesa ye escoyíu por sufraxu universal masculín: tratar de Luis Napoléon Bonaparte, el príncipe presidente», sobrín de Napoleón Bonaparte. La Constitución prevía un mandatu presidencial de cuatro años, ensin posibilidá de reeleición. El 7 de payares 1852, per mediu d'un plebiscitu ponse fin a la Segunda República ya instáurase el Segundu Imperiu. Luis Napoleón Bonaparte ye proclamáu como «Napoleón III, Emperador de los franceses», el 2 d'avientu 1852, fecha recordatoria de la coronación de Napoleón I y de la batalla d'Austerlitz. Nesti periodu produció l'abolición de la esclavitú nes colonies.

- **El Segundu Imperiu Napoleónicu (1852 d.C.-1870 d.C.)** L'Imperiu foi proclamáu'l 2 d'avientu de 1852 (aniversariu de la coronación de Napoléon I) cuando'l primera y únicu presidente de la Segunda República, Luis Napoleón Bonaparte, convertir en Napoléon III, "Emperador de los franceses". Anque un añu antes, Luis Napoleón Bonaparte yá diera un golpe d'estáu, eslleíu el parllamentu y convirtiérase en dictador, adquiriendo'l cargu de “*prince-président*” (“príncipe-presidente”). La proclamación del Imperiu foi aprobada, un mes antes, por el Senáu, depuráu de cualquier oposición republicana o monárquica, y ratificada por aciu un plebiscitu popular dos selmanes más tarde.

- **Tercer República Francesa (1870 d.C.-1940 d.C.)** En 1935 llegalizóse'l fuelgo dominical.
- **Francia de Vichy (1940 d.C.-1944 d.C.)**
- **Gobiernu provisional de la República francesa (1944 d.C.-1946 d.C.)**
- **Cuarta República francesa (1946 d.C.-1958 d.C.)**
- **Quinta República Francesa (1946 d.C.-2017d.C.)**

Europa Central

- **El Reinu de Soissons (457 d. C.-486 d. C.)** El Reinu de Soissons[71] (tamién llamáu Dominiu de Soissons o Reinu de Siagrio) foi un enclave galu-romanu centráu alredor de la ciudá de Soissons que sobrevivió a la cayida del Imperiu romanu d'Occidente, siendo l'últimu territoriu del Imperiu romanu en cayer, nel 486 d. C., diez años dempués de la deposición de Rómulo Augusto y seis dempués de la muerte de Julio Nepote. El Reinu de Soissons empezó cuando'l emperador Mayoriano (457-461) designó a Egidio como *magister militum* de la Galia romana. Cuando Mayoriano perdió la so autoridá y la so vida frente a Ricimero en 461, Egidio caltuvo'l so dominiu de la mayor parte de la provincia de Galia Lugdunense, creando de facto un Estáu remanente romanu que aportó a conocíu como'l Reinu de Soissons. Nel caos de la Galia del momentu, Egidio caltuvo'l so poder frente a los francos asitiaos al este y los visigodos del sur; les sos rellaciones cola Bretaña romana pueden ser amistoses. Egidio morrió nel añu 464 o 465. El so fíu Syagrius heredó'l poder como *Dux* del enclave de *Suessionum* (Soissons). Foi ganáu polos francos na batalla de Soissons nel añu 486 d. C., Siagrio pidió abelugu a Alarico II (reinu visigodu de Tolosa). Este, en cuenta de recibilo, facer prisioneru y unviar a Clodoveo I, quien mandó degollalo nel 487. El so réxime representó l'últimu exemplu rexistráu d'una autoridá nativa galu-romana na Galia.

- **El Reinu de los francos na dómina merovinxa (481 d. C.-800 d. C.)** Ente los años 355 y 358, l'emperador Xulianu intentó apoderar les víes fluviales del Rin sol control de los francos, y una vegada más volvió a pacificarlos. Roma concedió-yos una parte considerable de la Gallia Belgica, momentu a partir del cual pasaron a ser *foederati* del Imperiu romanu. D'esta miente, los francos convertir nel primer pueblu xermánicu que s'asitió de manera permanente dientro de territoriu romanu. [72] Nel añu 481, Clodoveo, fíu del rei Childerico I y de la princesa Basina de Turingia, aportó al tronu del reinu francu salio, asitiáu na rexón de Tournai na actual Bélxica. El títulu de rei nun yera nuevu, pos esti yera dau a los xefes de guerra de les naciones bárbares al serviciu de Roma. Foi Clodoveo I (481-511), quien poles sos campañes militares engrandó verdaderamente el reinu de los francos (*Regnum Francorum*) al este n'Alemaña y al sur-oeste en Aquitania, apoderada hasta entós polos visigodos. Munchos años dempués, el mayordomu de palaciu de tolos reinos merovinxos, Pipino el Curtiu (fíu del mayordomu Carlos Martel y descendiente de Pipino el Viejo), llogró destronar al so rei merovinxu Childerico III en 751, y foi reconocíu rei de los francos y darréu unxíu como rei pol Obispu Romanu Esteban II en 754. Pipino el Curtiu partió'l reinu a la so muerte en 768, ente los sos fíos Carlos y Carlomán. De toes formes, Carlomán retirar a un monasteriu y morrió poco tiempu dempués, dexando al so hermanu como únicu rei. Ésti pasaría más tarde a ser conocíu como Carlomagno, en francés Charlemagne y n'alemán Karl der Großy.

Espansión del reinu Franco.

- **L'Imperiu Carolinxu (800 d. C.-843 d. C.)** El día de Navidá de 800, l'obispu romanu Lleón III coronó a Carlomagno como «Emperador que gobierna l'Imperiu romanu», en Roma. Carlomagno tuvo dellos fíos, pero namái unu sobrevivió-y. Foi Luis el Piadosu, quien asocedió al so padre al frente del imperiu unificáu. Luis morrió nel añu 840 d.C., y los sos trés fíos sobrevivientes decidieron partise'l territoriu nel Tratáu de Verdún, en 843.

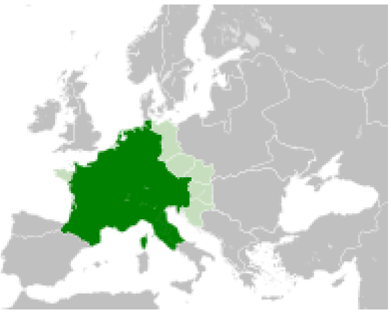
Imperiu Carolinxu

- **Francia Oriental (843 d. C.-962 d. C.)** Por aciu el Tratáu de Verdún partíase'l reinu de Carlomagno ente los sos trés nietos. La parte oriental, llamada Francia Oriental, recayó en Luis el Xermánicu, que los sos descendientes reinaríen hasta la muerte de Lluis IV el Neñu, y que sería'l so últimu rei carolinxu. Tres la muerte de Lluis IV en 911, los líderes d'Alemaña, Baviera, Francia y Saxonia inda escoyeron como socesor a un noble de fonduxe francu, Conrado I. Pero una vegada muertu, el *Reichstag* aconceyáu en 919 na ciudá de Fritzlar designó al conde de Saxonia, Enrique I el Pajarero (919-936). Cola eleición d'un saxón, rompíense los últimos llazos col reinu de los francos occidentales. Enrique nomó al so fíu Otón I el Grande como socesor, quien foi escoyíu rei n'Aquisgrán en 936.
- **El Sacru Imperiu Romanu Xermánicu (962 d. C.-1806 d. C.)** Conocíu como'l Primera Reich. L'Imperiu formar en 962 so la dinastía saxona cola coronación d'Otón I el Grande como emperador. El Sacru Imperiu convertir na entidá predominante na Europa central mientres casi un mileniu hasta la so disolución en 1806.

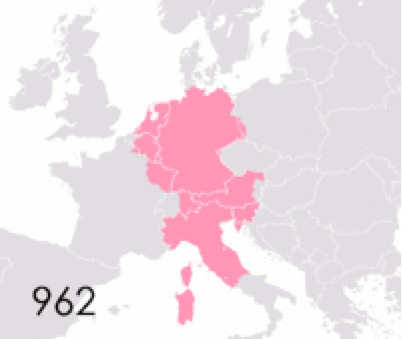

Sacru Imperiu Romanu Xermánicu

- **La Confederación del Rin (1806-1813)** La Confederación del Rin (n'alemán: *Rheinbund*) foi'l nome que recibió la confederación d'Estaos veceres del Primer Imperiu Francés creada pol emperador Napoleón Bonaparte nel marcu de les denominaes Guerres Napoleóniques. La confederación foi creada primeramente por 16 estaos alemanes dempués de qu'Austria y Rusia fueren derrotaes na batalla d'Austerlitz. El posterior Tratáu de Presburgu supunxo la creación de la Confederación del Rin. La confederación esistió ente 1806 y 1813.[73] La Confederación eslleióse dempués de la derrota de Napoleón na batalla de Leipzig en 1813.
- **El Congresu de Viena (1814.-1815)** El Congresu de Viena foi un alcuentru internacional celebráu na capital austriaca, convocáu coles mires de restablecer les fronteres d'Europa tres la derrota de Napoleón Bonaparte y reorganizar les ideoloxíes polítiques del Antiguu Réxime. Con éses la so intención yera retornar Europa a la situación anterior a la Revolución francesa (1789) y amás p'asegurar un equilibriu de poder.
- **La Confederación Xermánica (1815-1866)** La Confederación Xermánica (n'alemán: *Deutscher Bund*, «Confederación Alemana») foi una unión establecida en 1815 pol Congresu de Viena qu'arrexuntó a 39 Estaos alemanes nuna confederación d'Estaos soberanos so la presidencia de la Casa d'Austria. La Confederación Xermánica terminó como resultáu de la guerra austro-prusiana de 1866 apostada ente les distintes entidaes que conformaben esta Confederación: l'Imperiu austriacu y los sos aliaos per un sitiu, y el Reinu de Prusia y los sos aliaos per otru llau.
- **La Confederación Alemana del Norte (1866-1871)** La Confederación Alemana del Norte (n'alemán: *Norddeutscher Bund*) tuvo'l so entamu en 1867, tres la disolución de la Confederación Xermánica. Formada por 22 Estaos del norte d'Alemaña, foi un agrupamientu transitoriu, que duró solo hasta la proclamación del Imperiu alemán en 1871. El 10 d'avientu

de 1870, el Reichstag de la Confederación Alemana del Norte renombró la Confederación como Imperiu alemán y dio el títulu d'emperador alemán al rei de Prusia como presidente de la Confederación.[74] Mientres el Sitiu de París, el 18 de xineru de 1871, el rei Guillermu I de Prusia foi proclamáu emperador alemán na Galería de los Espeyos del Palaciu de Versalles.[75]

- **L'Imperiu Alemán (1871-1918)** L'Imperiu alemán (n'alemán: *Deutsches Reich*,[76] llamáu por dellos historiadores alemanes *Kaiserlich Deutsches Reich* o a cencielles *Kaiserreich*), foi la forma d'Estáu qu'esistió n'Alemaña dende la so unificación y la proclamación de Guillermu I como emperador, el 18 de xineru de 1871, hasta 1918, cuando se convirtió nuna república dempués de la derrota na Primer Guerra Mundial y l'abdicación de Guillermu II (9 de payares de 1918).
- **La República de Weimar (1919-1933)** El nome de República de Weimar ye un términu aplicáu pola historiografía posterior, yá que el país caltuvo'l so nome de **Deutsches Reich** ('Imperiu alemán'). La denominación deber a la ciudá de Weimar, onde s'axuntó l'Asamblea Nacional constituyente y aprobó la nueva constitución, el 31 de xunetu y entró a valir el 11 d'agostu de 1919. Esti periodu carauterizar por golpes d'Estáu militares y derechiegos, intentos revolucionarios per parte de la izquierda y fuertes crisis económiques. Toa esta combinación provocó l'ascensu d'Adolf Hitler y el Partíu Nacionalsocialista Obreru Alemán. El 5 de marzu de 1933, los nazis llograron la mayoría nes eleiciones al parllamentu, colo que pudieron aprobar el 23 de marzu la Llei habilitante que, xuntu al Decretu de la quema del Reichstag del 28 de febreru dexóse l'aprobación de lleis ensin la participación del Parllamentu, considérase que significó'l final de la República de Weimar.
- **L'Alemaña nazi (1933-1945)** L'Alemaña nazi o nacionalsocialista referir al momentu nel qu'el Partíu Nacionalsocialista Obreru Alemán gobernó'l país. Dempués de que Hitler fuera nomáu canciller pol presidente Paul von Hindenburg, el 30 de xineru de 1933, el Partíu Nazi empezó a esaniciar tola oposición política y a consolidar la so poder. Metanes la Gran Depresión, los nazis restauraron la estabilidá económica y acabaron col desempléu de mases utilizando los elevaos gastos militares y una economía mista. La torna a la estabilidá económica impulsó la popularidá del réxime. Austria y Checoslovaquia fueron anexonaes en 1938 y 1939. En septiembre de 1939 acabó invadiendo Polonia, lo que marcó l'empiezu de la Segunda Guerra Mundial n'Europa. N'alianza con Italia y les Potencies de la Exa, Alemaña conquistó la mayor parte d'Europa en 1940. Dempués de la invasión alemana de la Xunión Soviética en 1941, la marea volver contra'l Tercer Reich, sufriendo graves derrotes militares a partir de 1942. Alemaña foi invadida en 1945 polos soviéticos dende l'este y polos aliaos occidentales dende l'oeste. La negativa de Hitler a almitir la derrota llevó a la destrucción masiva de la infraestructura alemana y la perda innecesaria de vides nos últimos meses de la guerra. Los aliaos llevaron a los líderes nazis sobrevivientes a xuiciu por crimen de guerra, crímenes de lesa humanidá y guerra d'agresión nos Xuicios de Núremberg.
- **La Reunificación alemana (1989-2017)** referir a los cambeos políticu y social socedíos mientres 1989 y 1990 n'Alemaña, que concluyeron na adhesión de l'antigua República Democrática Alemana (RDA) so la xurisdicción de la República Federal d'Alemaña (RFA). Tamién favoreció l'apertura de les fronteres ente les Alemanias, lo que desencadenó la cayida del Muriu de Berlín el 9 de payares de 1989. Los gobiernos de los Estaos Xuníos, el Reinu Xuníu, Francia y la Xunión Soviética roblaron el Tratáu Dos más Cuatro, que falló a favor de la reunificación. Tamién convalidó'l Tratáu d'Unificación, preséu llegal qu'autorizó l'adhesión de la RDA na RFA según la Llei Fundamental d'Alemaña el 3 d'ochobre de 1990. Dende 1991, esa fecha celebra'l Día de la Unidá Alemana.

Mesopotamia

Socesivos asentamientos en Mesopotamia, pallabra qu'en griegu significa «ente ríos» (μέσος, «ente» y ποταμός, «ríu»).[77]

- **Periodu d'El Obeid (4500 e.C. -3500 e.C.)**: Nesta etapa destaca Eridu, considerada pola tradición sumeria como la más antigua de les ciudaes de Mesopotamia. L'antigüedá de la ciudá foi demostrada polos arqueólogos a lo llargo del sieglu XX, datándose los niveles más baxos (nivel XIX) de la escavación en redol al 4900 e.C., a principios del periodu d'El Obeid.[78] Eridu foi quedando clisada pela vecina ciudá d'Ur.[78] Nesta primer etapa, los restos cerámicos amuesen un papel significativu de Eridu na rexón. Escontra'l 3800 e.C. (nivel VI) la ciudá cuntaba con un importante templu y un campusantu del que s'afayaron aprosimao mil sepulturas. Mientres el periodu d'El Obeid l'agricultura avanzó gracies al control de les agües en superficie, por aciu téuniques de regadío a base de canales.[79]

- **Periodu de Uruk (3800 e.C. -3200 e.C.)** Los afayos más importantes d'esta etapa centrar en Uruk, un poblamientu asitiáu a pocos kilómetros d'El Obeid, nel cursu baxu del Éufrates, que va dar nome al periodu.[80]La cultura Uruk tuvo'l so centru na zona sur de Mesopotamia, pero les sos traces estender por tol Oriente Próximu asiáticu. Asina, atópense amueses nel norte de Siria, Turquía o Susa, nel actual Irán.[81] Les principales carauterístiques d'esti periodu son l'apaición del sellu cilíndricu, lo monumental de la so arquiteutura, les traces de la so cerámica y l'apaición de la escritura. Otres meyores fueron la invención de la rueda y la so primer aplicación fora del tresporte, el tornu d'alfareru.[82] A la fin del periodu empezar a utilizar el bronce, producíu a base de cobre y arsénicu o estañu.[83]
- **Periodu Yemdet Nasr (3200 e.C. -3000 e.C.)**: Produciose'l distanciamientu ente les rexones norte y sur; esta postrera, más poblada. L'alministración abandonó l'ámbitu rexonal y alcontróse en caúna de les ciudaes, que estremáronse más ente sigo. Per primer vegada puede falase de Ciudaes Estáu y Ciudá-Templo. Nesti nivel los afayos de documentos escritos vense amenorgaos considerablemente. Asina, nes rexones periféricas, el so usu sumió por completu; magar se caltuvo na Baxa Mesopotamia. Ye probable que, debíu al calter alministrativu de la mayoría de los testos, yá nun fueren necesarios cuando la burocracia rexonal dexó de funcionar.[84]
- **Periodu Dinásticu Arcaicu (2900 e.C. -2334 e.C.)**
- **L'Imperiu Acadiu (2334 e.C. -2193 e.C.)**: foi un gran reinu de Mesopotamia formáu a partir de les conquistes de Sargón de Akkad. Caltuvo la so máxima rellumanza ente los sieglos XXIV y XXII e.C. nos que s'asocedieron cinco monarques: el mesmu Sargón, los sos fíos Rimush y Manishutusu, el so nietu Naram-Ensin y el fíu d'este, Sharkalisharri que gobernaron un total de 141 años.
- **La invasión de los Gutis** Tamién llamaos **gutu** fueron un pueblu del este del Tigris, qu'habitaba los montes Zagros a finales del tercer mileniu e.C. , que dende'l 2000 e.C. participaron nes lluches por apoderar Acad, reino una parte del cual llegaron a ocupar primero de volao (2180 e.C. -2175 e.C.) y más tarde por más tiempu (2159 e.C. -2116 e.C.). Apaecen na Historia Universal cuando Naram-Ensin, rei acadiu, entama una espedición punitiva na so contra. La famosa cercu de Naram-Ensin reflexa'l trunfu militar d'este. Sicasí, un sieglu dempués los gutis atacaron al Imperiu acadiu, desmantelándolo. Los gutis imponer en Mesopotamia mientres aprosimao un sieglu, hasta que —siendo vencíos primeru pol rei de la ciudá de Uruk, Utu-ḫegal—, la resurrección política de l'antigua ciudá sumeria d'Ur reemplazó la so poder definitivamente.
- **La segunda dinastía de Lagash**: La invasión de los Gutis nun foi tan devastadora. Les ciudaes del sur sumerico caltuvieron la so independencia y estremáronse por un intensa actividá cultural. Tenemos una numberosa documentación sobremanera en cuanto refier a la dinastía de Lagash. Ente los *ensi* d'estes ciudaes s'evidencia en particular Gudea, pola gran cantidá de testos lliterarios y d'estatues a la so imaxe, que lo fixeron el rei sumerico más famosu.[85] El foi un rei pacíficu, que se dedicó a la construcción de numberoses canales,

edificios y templos, de los cualos el más famosu ye l'E-Ninnu, el templu del dios Ningirsu, construyíu en collaboración con otres ciudaes, ensin reparar en gastos.[86]

- **La tercer Dinastía de Ur**: Mientres el periodu posterior foi Uruk, col reináu d'Utu-hegal quien llogró una posición predominante. El nuevu monarca venció al xefe de los nómades gutis, Tiriqan, que foi tomáu prisioneru, dempués de lo que nomóse «rei de les cuatro rexones». Utu-hegal foi asocedíu por Ur-nammu, que nun se sabe si pertenecía a la so dinastía o foi un usurpador. Especulóse que podría tratase del so hermanu.[87] El nuevu rei esforciar por faer realidá'l títulu qu'heredara; atacó les ciudaes vecines y conquistó Nippur, Uruk, Larsa, Ur, Eridu y Lagash, que'l so rei Nammahni foi muertu.[88] Tres esto, decidió treslladar la capital del so Estáu dende Uruk a Ur, fundando una nueva dinastía; la III dinastía de Ur. El motivu d'esti treslláu nun ta claro, anque ye posible que Ur-Nammu fuera gobernador d'esta ciudá antes de recibir el tronu de Uruk.[87] Ibbi-Ensin, hermanu Shusin de foi'l postreru soberanu de la dinastía. Mientres el so reináu tuvo qu'enfrentase a les folaes de los nómades amorreos. Finalmente, un ataque de los elamitas y los nómades de los montes Zagros consiguió tomar Ur, poniendo fin a la dinastía. Esto foi rellatáu nes llamaes *llamentos de Ur*.
- **Les ciudaes Estáu amorreas**
  - Isín: Ishbi-Erra, súbditu d'Ibbi-Ensin dixebrar de la tercer dinastía de Ur y fundó una dinastía propia en Isín, al norte de Ur. Anque l'imperiu de Ur nun foi asocedíu por otru Estáu que tomara toa Mesopotamia,[89]Nos años posteriores Ishbi-Erra consiguió una hexemonía parcial nes ciudaes sumeries del sur de Mesopotamia. Ta situación caltener mientres unos 50 años, incluyendo'l reináu de los sos socesores.[88]
  - Larsa: Sicasí, delles ciudaes sumeries nun taben controlaes pola dinastía de Isín. A partir del reináu de Lipit-Ishtar, una d'elles empezó a destacar: yera Larsa. El florecimientu de Larsa fíxose evidente escontra'l 1930 e.C., cuando'l rei Gungunum conquistó Elam y el valle del Diyala. Unos cinco años dempués, en conquistando la ciudá de Ur, Gungunum se autonombró «rei de Sumeria y de Acad». El so socesor Abisare prosiguió la espansión del reinu, conquistando les ciudaes acadias de Kish y Akusum según Nippur. Yá nel sieglu XIX e.C., el rei Bur-Ensin de Isín trató de frenar la meyora de Larsa conquistando Ur y Nippur, pero la so iniciativa tuvo de fracasar yá que escontra mediaos de sieglu, Isín perdiera tou territoriu más allá de la mesma ciudá.[88]
- **L'Imperiu Paleo-Babilónicu** o **Primer imperiu babilónicu** al Estáu creáu por Hammurabi (1792-1750 e. C.) según la cronoloxía media) En Mesopotamia esisten diversos problemes de datación pa esti periodu, de manera que nenguna fecha ye absoluta. Pueden utilizase les cronoloxíes *alta*, *media* y *baxa*, que suxuren feches distintes na Baxa Mesopotamia. Sol so mandu Babilonia, una ciudá-estáu sumeria en poder d'una dinastía amorrita, pasó en pocu más de trenta años a controlar un territoriu más estensu que l'imperiu de Ur (dómina de Ur III), anterior poder hexemónicu indiscutible de la rexón.[90] La I dinastía, la amorrea, terminó nel sieglu XVI e.C. , por causa de la invasión del Imperiu hitita. Poco dempués empecipióse la dinastía casita de Babilonia o periodu babiloniu entemediu.
- **L'Imperiu Asiriu (1813 e.C. -609 e.C.)**: Escontra'l sieglu VIII e.C. los asirios, un pueblu del norte de Mesopotamia, empecipiaron una vasta espansión militar contra Palestina, llegando inclusive a Exiptu.

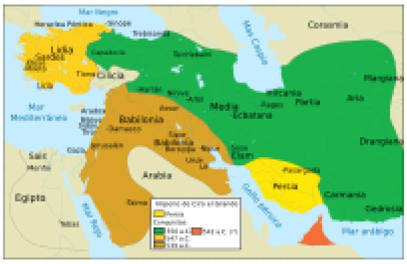

Caldeos y Medos

- **L'Imperiu Neo-Babilónicu (626 e.C. -539 e.C.)** o **Imperiu Caldéu**. El rei Asiriu Assurbanipal morrió nel añu 627 e.C. , casi coles mesmes qu'el so súbditu, el rei de Babilonia, Kandalanu. Nabopolasar, depués d'esitoses campañes contra los asirios en ciudaes como Nippur o Uruk, foi coronáu rei de Babilonia nel 626 e.C. Los reis d'esti imperiu alternaben les sos sedes ente Babilonia y Caldea. Gobernaron hasta 538 e.C., fecha na que los perses tomaron Babilonia.

- **Imperiu Medo (678 e.C.-549 e.C.)**

Nel primer cuartu del primer mileniu e.C., nómades ganaderos que falaben dalgún tipu de llingua indoirania, se infiltraron nos Zagros, asitiándose ente la población nativa. Los guerreros tribales son mentaos per primer vegada polos asirios como enemigos de Salmanasar III (858-824 e.C.). Los habitantes de Media taben estremaos en delles tribus pequeñes, y a pesar de que los rey asirios fueron capaces d'apoderar a delles d'elles, nunca pudieron conquistar Media totalmente. Ello ye que ye probable que fueren los asirios los responsables de la unificación de les tribus medas.

- **Imperiu aqueménida (550 e.C.-331 e.C.)** o **Primer Imperiu Persa** La so espansión territorial empezó, mientres el reináu de Ciro II (559-530 e.C.), col'anexón del reinu medo,[91] y algamó el so máximu apoxéu nel añu 500 e.C. , cuando llegó a tomar parte de los territorios de los actuales estaos de Libia, Bulgaria y Paquistán, según ciertes árees del Cáucasu, Sudán y Asia Central. Les grandes conquistes fixeron d'él l'imperiu más grande n'estensión hasta entós.[91] La so esistencia concluyó en 330 e.C. cuando'l postreru de los reis aqueménidas, Darío III, foi vencíu pol conquistador macedoniu Alexandru Magno.[91]

Imperiu Aqueménida so Darío I

- **Dómina helenística (331 e.C. - 312 e.C.)**: Alexandru Magno morrió nel 323 e.C..

- **L'Imperiu Seléucida (312 e.C. -63 e.C.)**: Nel añu 312 e.C. Seleuco establecer en Babilonia esi mesmu añu, tomándose esa fecha como la de la fundación del Imperiu seléucida. Escontra los años 100 e.C., l'antaño terrible Imperiu seléucida tomaba pocu más d'Antioquía y delles ciudaes siries. Ente los años 69-64 e.C. Antíoco XIII Asiáticu foi rei seléucida[92] tres la derrota de Tigranes II el Grande, Lúculo proclamar rei en Antioquía, como rei veceru.[93] Sicasí, Pompeyo deponer pocu dempués, convirtiendo Siria en provincia romana. Suélse-y considerar como'l postreru de los seléucidas, magar que Filipo II Filorromano reinó en parte de Siria dempués d'él.

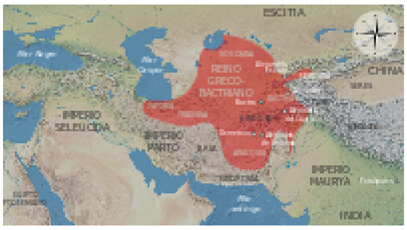

Mapa referencial de los reinos Grecobactriano, Partu y Seleúcida nel 180 e.C.

- **Reinu grecobactriano (250 e.C. -125 e.C.)**. N'Asia Central, pela so parte, al fundise l'Imperiu Seléucida los griegos independizáronse y crearon el reinu de Bactria, dempués de lo cual invadieron la India y destruyeron al Imperiu mauria.
- **L'Imperiu Parto (247 e.C. -22 d. C.)**: Esbarrumbáu l'Imperiu seléucida, surdió'l Imperiu parto en Persia, que gobernó ente'l 226 e.C. y 221.
- **L'Imperiu Sasánida (226 d. C.-651 e.C.)** o **Segundu Imperiu Persa** Los partos, de la mesma, fueron asocedíos polos sasánidas. La dinastía sasánida foi fundada por Ardacher I en derrocando al últimu rei arsácida, Artabán IV de Partia, y terminó cuando'l postreru Shahanshah (*Rei de reis*) sasánida Yazdgerd III (632-651) perdió una enllargada guerra de 14 años contra'l primeru de los califatos islámicos.

L'Imperiu sasánida baxu Cosroes II

- **L'Isllam (610 d.C.-632 e.C.)**: Los musulmanes creen qu'en 610 a los cuarenta años d'edá, mientres meditaba, Mahoma tuvo una visión. Les primeres revelaciones fixeron que Mahoma llegara a pensar que taba sol influxu d'una presencia demoníaca, llevándolo cerca del suicidiu. La mediación de la so esposa evitó tal desenllaz y asina Mahoma empezó a pedricar contra'l politeísmu de la so propia tribu, la quraysí, por cuanto ellos yeren el guardianes de la Kaaba. Ye por esto que Mahoma y los sos siguidores viéronse escorríos. Ellos fuxeron a Medina nel añu 622 d.C. y asina empezó'l calendariu musulmán. Mahoma llegó a Medina como un mediador, convidáu a resolver querelles ente los bandos árabes de Aws y Khazraj. Llogró esti fin absorbiendo a dambes facciones na comunidá musulmana. Nel añu 628 d.C., la posición de Mahoma yera lo suficientemente fuerte pa decidir la so torna a La Meca. Nel añu 630 d.C, llogro la Conquista de La Meca. Mahoma finó'l 8 de xunu de 632 d.C. na ciudá de Medina a la edá de 63 años. Abu Bakr, el padre de Aisha, la tercer muyer de Mahoma, foi escoyíu polos líderes de la comunidá musulmana como'l socesor de Mahoma, pos ésti yera'l favoritu de Mahoma.

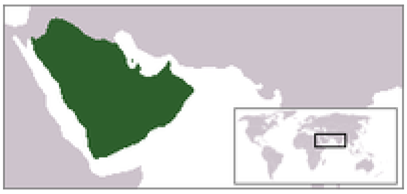

Antes de la so muerte en 632, Mahoma consolidara'l so dominiu sobre la península d'Arabia.

- **El Califatu Ortodoxu (632 d. C.-661 d. C.)**
- **El Califatu Omeya (661 d. C.-750 d. C.)**: En 661, una guerra civil llevó a la instauración del Califatu Omeya, conformáu por una casta de señores de la guerra instalaos en Damascu (Siria).
- **El Califatu Abasí (750 d. C.-1258 d. C.)** Foi la segunda dinastía de califes suníes, qu'asocedió a la de los omeyes. Tamién se conoz como califatu de Bagdag, una y bones el califatu abasí foi fundáu en Kufa en 750 y camudó la so capital en 762 a Bagdag. En 750, estos fueron baltaos por una rebelión promovida nel Jorasán polos abasidas, quien vivieron

una edá d'oru cultural mientres la centuria siguiente; esto, anque surdieron anticalifatos n'Exiptu y España. El Califatu Abasida foi reemplazáu pol gobiernu *de facto* de los turcos selyúcidas, y dempués, los sos últimos restos de poder fueron ablayaos cola conquista de Bagdag polos mongoles, en 1258.

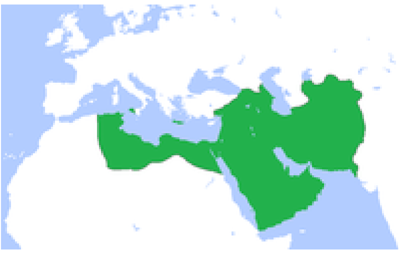
Califatu Abasí escontra l'añu 850 d.C.

- **L'Imperiu Selyúcida (1037 d. C.- 1157 d. C.)**: Dempués de que los abasidas entraren en decadencia, cola irrupción de los selyúcidas (sieglu X), la relixón musulmana siguió estendiéndose escontra rexones entá más alloñaes, incluyendo l'África Central o Indonesia, de la que la so cultura algamó inclusive hasta la Europa cristiana.
- **L'Imperiu Mongol (1206 d. C.-1368 d. C..)** : foi'l segundu imperiu más estensu de la historia y el primeru ente los constituyíos por territorios continuos,[94][95][96][97][98] foi instituyíu por Gengis Kan a partir del añu 1206 y llegó a tener nel so apoxéu una estensión máxima d'unos 33 000 000 km², tomando dende la península de Corea hasta'l Danubiu,[95] y allugando una población de más de 100 millones d'habitantes,[99] L'Imperiu mongol se desintegró nuna serie de kanatos, que fueron sometíos unu a unu nel cursu de los seis sieglos siguientes, por invasores rusos y chinos, sumiendo los postreros nel sieglu XIX.

Espansión del territoriu mongol.

- **L'Imperiu safávida (1501 d. C.- 1722 d. C.)** o (persa: دودمان صفوی) Los safávidas yeren orixinarios d'Ardabil, una ciudá del Azerbaixán iranín, nesi entós una rexón nel norte d'Irán. Yeren predominantemente una dinastía de fala túrquica azerí, que'l so idioma clásicu yera'l persa.[100][101] Los safávidas crearon un Estáu iranín unificáu ya independiente per primer vegada dende la conquista musulmana de Persia, reafitaron la identidá política iranina y establecieron l'isllam chiita como la relixón oficial d'Irán. Los safávidas gobernaron Irán ente 1502 y 1722, añu en qu'invadieron los sos dominios les fuercies pastunes de Mir Mahmud Hotaki. Darréu, en 1736, apoderar del territoriu la dinastía afsárida, anque dellos señores safávidas perduraron hasta 1760.

- **La dinastía Afshárida (1785-1925)** (en persa: سلسله افشاریان) foi una dinastía iranina de Jorasán, de la tribu de los turcomanox afshar, que gobernó'l Imperiu persa nel sieglu XVIII, dómina na que l'imperiu algamó'l so grau más grande dende'l Imperiu sasánida.
- **La dinastía Kayar (1736-1796)**: La dinastía kayar (tamién escritu Qajar, Qadjar o Qājār; en persa: سلسله قاجاریه o دودمان قاجار) foi una familia real d'Irán, d'orixe turcu, que gobernó Persia (Irán) dende 1785 hasta 1925. Primero baxu monarquía absoluta y depués so monarquía constitucional. La familia Qajar tomó'l control total d'Irán en 1794, al deponer a Lutf Ali Khan Zand, el postreru Xa (emperador o rei) de la dinastía Zand. Reafitaron la soberanía persa sobre los anteriores territorios iraninos de Xeorxa y el Cáucasu. En 1796, Aga Muhammad Kan foi coronáu formalmente como sah.[102] Foi asocedida pola Dinastía Pahlaví en 1925.
- **La Dinastía Pahlaví (1925-1979)**: Los Pahlaví fueron la postrera dinastía de la Xa en gobernar sobre Irán, ente 1925 y 1979, hasta'l so derrocamientu pola Revolución iranina.

- **La República d'Irán (1979-2016)** [103][104][105][106][107][108] (en persa: انقلاب اسلامی, Enghelābe Eslāla mio o انقلاب بیست و دو بهمن) foi'l procesu de movilizaciones que desaguó nel derrocamientu del sah Mohammad Reza Pahleví y la consiguiente instauración de la República islámica anguaño vixente n'Irán. Por ello, suel calificase a la revolución de *islámica*, anque en realidá foi un movimientu ampliu y heteroxéneu que progresivamente foi siendo hegemonizado pol cleru chiíta sol lideralgu del ayatolá Khomeini.

Llevante mediterraneu

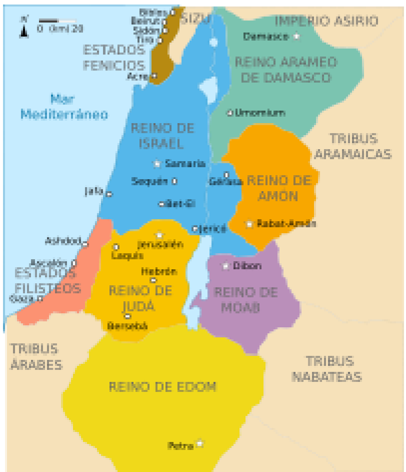
IMPERIO ASIRIO
SIZU
Biblos
Beirut
Sidón
Tiro
ESTADOS FENICIOS
Acre
Damasco
REINO ARAMEO DE DAMASCO
Mar Mediterráneo
Umomium
REINO DE ISRAEL
TRIBUS ARAMAICAS
Samaria
Sequén
Gérasa
REINO DE AMON
Jafa
Bet-El
Rabat-Amón
Jericó
Ashdod
Jerusalén
Laquis
Ascalón
ESTADOS FILISTEOS
Hebrón
Dibon
REINO DE JUDÁ
REINO DE MOAB
Gaza
Berseba
TRIBUS ÁRABES
TRIBUS NABATEAS
REINO DE EDOM
Petra

Mapa del sudeste del Llevante, c. 830 a. Y. C.:

☐ **Reinu d'Israel**
☐ **Reinu de Judá**
☐ Estaos fenicios
☐ Reinu de Aram-Damasco
☐ Reinu de Ammon
☐ Reinu de Moab
☐ Reinu de Edom
☐ Ciudaes-estáu filistees

- **Canaán**
- **Reinu d'Israel (1050 e.C. - 720 e.C.)** Nel añu 928 e.C. les tribus del norte remontar contra'l rei Roboam y dixébrense de Judá. A partir d'esi añu, Israel ye gobernáu por venti monarques en nueve periodos dinásticos. Nel añu 722 e.C. Sargón II toma la ciudá de Samaria y lleva numberosos israelites cautivos a Asiria.
- **Reinu de Judá (1050 e.C. - 586 e.C.)** Los hebreos mandaron la *Biblia* a la posteridá. Mientres esti periodu gobernaron la dinastía de Saúl y la dinastía de David. Fueron fuertes baxu Salomón. Los xudíos fueron deportaos en tres etapes. Nel añu 587 e.C. asocedió la segunda etapa de la deportación a Babilonia.
- **Yehud Medinata (538 e.C. - 332 e.C.)** El nome significa "Provincia de Judá". Foi una provincia del Imperiu aqueménida. Nel añu 538 e.C. Ciro II dexa a los xudíos retornar a Xerusalén.
- **Dómina helenística (332 e.C. - 312 e.C.)** Nel añu 330 a.C, morrió asesináu l'últimu rei aqueménida. Y Alexandru Magno toma'l control.
- **Provincia del imperiu Seleúcida (312 e.C. -142 e.C.)**
- **Asmoneos(142 e.C. - 40 e.C.)** Nel añu 63 e.C. el xeneral Pompeyo dirixir a Xudea. Ellí, atopó a los hermanos Hircano y Aristóbulo, esti postreru, que taba sitiáu pol so hermanu en Xerusalén y solicitó la intervención romana, ufiertándo-y un pagu a Pompeyo, que aceptó. Depués Aristóbulo acusó a los romanos d'estorsión, lo qu'anició que Pompeyo instalara nel tronu a Hircano y dende entós Xudea y Galilea volvióse un reinu clientelar de Roma, que magar yera independiente *de xure*, taba suxetu a l'autoridá romana.
- **Provincia Romana de Iudæa (63 e.C. - 132 d. C.)** Nel añu 47 e.C. Antípatro de Idumea asocedió a Hircano como procurador de Xudea, siendo nomáu por Xuliu César. Al morrer Antípatro nel 44 e.C., el so fíu Herodes I el Grande foi nomáu gobernador pol Senáu romanu y rei de Xudea nel 39 e.C., magar empezó a reinar dos años dempués. Mientres el so reináu esanició a dellos miembros de los Macabeos, p'asegurase nel tronu. Los romanos llamaron a Herodes «*rei aliáu y amigu del pueblu romanu*» (*rex socius amicusque populi Romani*). Morrió nel añu 4 e.C. y el reinu de Xudea foi estremáu ente cuatro de los sos fíos, que se convirtieron en tetrarcas, magar Roma intervieno de cutio na política interna, hasta'l puntu que l'emperador romanu César Augusto destituyó del so cargu a un fíu de Herodes.
- **Califatu abasí (750 d.C. - 945 d. C.)**
- **Califatu fatimí (909 d.C. - 1171 d. C.)**
- **Reinu de Xerusalén (1099 d.C. - 1291 d. C.)**

- **Sultanatu mamelucu d'Exiptu (1250 d.C. - 1517 d. C.)**
- **Eyalato Siria otomana (1516 d.C. - 1918 d. C.)** La **Declaración Balfour** (fechada'l 2 de payares de 1917) foi una manifestación formal pública del gobiernu británicu mientres la Primer Guerra Mundial, p'anunciar el so sofitu al establecimientu d'un llar nacional» pal pueblu xudíu na rexón de Palestina, que nesi entós formaba parte del Imperiu otomanu. La Declaración foi incluyida nuna carta roblada pol ministru de Rellaciones Esteriores británicu (Foreign Office) Arthur James Balfour y empobinada a Lionel Walter Rothschild, un líder de la comunidá xudía en Gran Bretaña.
- **Mandatu británicu de Palestina (1920 d.C. - 1948 d. C.)**
- **Estáu d'Israel (1948 d.C. - 2017 d. C.)**

- **Filisteos**
- **Estáu de Palestina**
- **Fenicios** Na mariña d'El Líbanu florió Fenicia, un pueblu de mercaderes que saleó hasta Gran Bretaña en busca de comerciu.
- **Los arameos**, qu'anque vencieron dempués ante los asirios, fixeron pervivir el so idioma hasta más allá de la dómina de Xesucristo.

Rusia

- Los territorios rusos fueron colonizaos polos godos en tiempos de los romanos, y dempués polos jázaros y los varegos (viquingos). Estos postreros fundaron Kiev en 962.
- **El Rus de Kiev (882-1240)** La Rus de Kiev foi una federación de tribus eslaves orientales[109] La Rus de Kiev empezó col reináu del príncipe Oleg (r. 882-912), quien estendió'l so control de Nóvgorod la Grande al valle del ríu Dniéper col fin de protexer el comerciu de les incursiones jázaras nel este y treslladó la so capital a la más estratéxica Kiev.[109] Sviatoslav I (?-972) consiguió la primera gran espansión del control territorial de la Rus de Kiev. Vladimiro el Grande (980-1015) introducíó la Cristiandá col so propiu bautismu y, por decretu, a tolos habitantes de Kiev y más allá. La Rus de Kiev algamó la so mayor estensión baxu Yaroslav I (1019-1054); los sos fíos prepararon y publicaron el primer códigu llegal escritu, el *Xusticia de la Rus* (*Rúskaya Pravda*), pocu dempués de la so muerte.[110] El cayente del Estáu empezó a finales del sieglu XI y mientres el sieglu XII, desintegrándose en dellos poderes rexonales rivales.[111] Debilitóse entá más por factores económicos, tales como'l colapsu de los llazos comerciales de la Rus con Bizanciu por cuenta de la decadencia de Constantinopla[112] y el subsiguiente amenorgamientu de les rutes comerciales nel so territoriu. L'Estáu cayó finalmente cola invasión mongola de 1240.
- **El Principáu de Vladímir-Súzdal (1157-1363)** A mediaos del sieglu XII la Rus de Kiev se desintegró en tierres y principaos independientes. El principáu ocupó un vastu territoriu nel nordeste de la Rus de Kiev llindáu, aprosimao, pelos ríos Volga, Oká y Dviná Septentrional.[113] Vladímir II Monómaco, al asegurar los sos derechos al principáu en 1093, treslladó la capital de Rostov a Súzdal.[114] Quince años más tarde (1108), fortaleció y reconstruyó la ciudá de Vladímir. A la muerte del príncipe en 1125, esta tierra dixebrar de la Rus del Sur, y el so fíu Yuri Dolgoruki convertir nel so primer príncipe. Treslladó la sede del principáu a Vladímir en 1157. Sicasí, el príncipe nun perdía les esperances d'ocupar el tronu de Kiev y caltenía constantes guerres pol gran principáu. Nuna d'estes batalles Yuri Dolgoruki llogró ocupar Moscú (1147). En 1155 el príncipe Yuri algama la so meta y conviértese nel gran príncipe de Kiev, pero dos años más tarde ye envelenáu polos boyardos d'esta ciudá. Andréi Bogoliubski, fíu de Yuri Dolgoruki, fuera unviáu pol so padre al norte y convidáu polos boyardos del llugar a gobernar estos territorios. Ye a Andréi el Piadosu a quien tien d'otorgase'l méritu de llevar a Vladímir al so zenit del poder políticu. Andréi foi un gobernante sobromanera dotáu, que trató con desdeñu a los antiguos centros de poder como Kiev.

Dempués de quemar Kiev en 1169, refugó aceptar el tronu de Kiev y en llugar d'ello entronizó al so hermanu menor, Gleb de Kiev. La so capital de Vladímir foi para él una esmolición enforma mayor, y enguapecer con ilesies y monesterios de piedra blanca. Andréi foi asesinau polos boyardos na so residencia suburbana de Bogoliúbovo en 1174. EN 1238, les hordas mongoles a les órdenes de Batu Kan tomaron y quemaron Vladímir mientres la invasión mongola de Rusia. Nin Vladímir, nin nenguna de les ciudaes más antigües, llograron recuperase tres la invasión mongola. El principáu rápido se desintegró n'once pequeños principaos: Moscú, Tver, Pereslavl, Rostov, Yaroslavl, Úglich, Belozersk, Kostromá, Nizhni Nóvgorod, Starodub del Kliazma y Yúriev-Polski. Toos ellos reconocieron nominalmente la soberanía del Gran Príncipe de Vladímir. Los sos gobernantes, una vegada instalaos como grandes príncipes de Vladímir, nin siquier esmolecíense por dexar la capital y establecese permanentemente en Vladímir. Cuando'l metropolita Pedro treslladó la so sede de Vladímir a Moscú en 1325, quedó claro qu'el Gran Ducáu de Moscú asocediera con ésitu a Vladímir como centru principal del poder na Rus nororiental.

- **El Principáu de Moscú (1283-1547)** Cuando'l Imperiu mongol invadió les tierres de la Rus de Kiev, Moscú yera un pequeñu pueblu del Principáu de Vladímir-Súzdal. Los mongoles quemaron Moscú nel iviernu de 1238. El primer príncipe moscovita foi, Daniil Aleksándrovich (reináu ente 1283 y 1303), qu'aseguró'l principáu pa la so familia, los Rúrikovich. El so fíu, Iván I de Rusia (reináu ente 1325 y 1340), llogró'l títulu de gran príncipe de Vladímir de los líderes mongoles. Él cooperó estrechamente colos mongoles, recaldando tributos d'otros principaos nos que s'estazó la Rus de Kiev.
- **El Zarato Rusu (1547-1721)** El zarato rusu ye'l nome oficial del Estáu rusu dende tomar del títulu de Zar por Iván IV en 1547 hasta la fundación del Imperiu rusu por Pedro'l Grande en 1721.
- **L'Imperiu Rusu (1721-1917)** La espresión «Rusia imperial» designa'l periodu cronolóxicu de la historia rusa dende la conquista de los territorios entendíos ente'l mar Bálticu y el océanu Pacíficu empecipiada por Pedru I hasta l'emperador Nicolás II y l'empiezu de la Revolución de 1917.
- **La Xunión Soviética (1922-1991)** La Revolución de Febreru de 1917, que provocó la cayida del Imperiu rusu, tuvo como socesor al Gobiernu Provisional Rusu, que foi derrocáu pola Revolución d'Ochobre estableciéndose'l Gobiernu de los bolxeviques denomináu Sovnarkom. De siguío, desencadenóse la Guerra Civil Rusa que foi ganada pol nuevu réxime soviéticu. N'avientu de 1922 foi creada la Xunión Soviética cola fusión de la República Socialista Federativa Soviética de Rusia, la República Federal Socialista Soviética de Transcaucasia, la República Socialista Soviética d'Ucraína y la República Socialista Soviética de Bielorrusia. La Xunión Soviética tuvo un sistema políticu de partíu únicu apoderáu pol Partíu Comunista hasta 1990[115] y anque yera una unión federal de 15 repúbliques soviétiques subnacionales, l'Estáu soviéticu foi estructurado so un Gobiernu nacional y una economía altamente centralizaos. En 1957 la Xunión Soviética punxo n'órbita'l Sputnik, el primer satélite artificial. Depués, en 1961, síguelu Yuri Gagarin, el primera cosmonauta. La primer muyer va ser Valentina Tereshkova, en 1963, y el primera caminante espacial va ser Alekséi Leónov en 1965. A finales de los años 1980, les repúbliques que componíen la Xunión Soviética incorporaron llegalmente movimientos escontra la declaración de soberanía sobre los sos territorios, citando l'Artículu 72 de la Constitución de la URSS, qu'indicaba que cualquier república integrante de la Xunión Soviética yera llibre de dixebrase.[116] El 8 d'avientu de 1991, el presidentes de RSFS de Rusia, RSS d'Ucraína y RSS de Bielorrusia roblaron el Tratáu de Belavezha que declaró oficialmente la disolución de la Xunión Soviética y l'establecimientu de la Comunidá d'Estaos Independientes (CEI), nel so llugar. A otru día, el Sóviet Supremu de la Xunión Soviética, el cuerpu gubernamental más altu de la Xunión Soviética, eslleir a sigo mesmu. Tres la disolución de la Xunión Soviética el 26 d'avientu de 1991, Rusia foi reconocida internacionalmente[117] como'l so socesor llegal na escena internacional.
- **La Federación de Rusia (1991-2017)** La llucha pel centru del poder na Rusia post-soviética y pola naturaleza de les reformes económiques remató na crisis política y el derramamiento de sangre de 1993. A Yeltsin, que representaba la privatización radical, opúnxose-y el

parllamentu. Engarráu cola oposición y amenaciáu cola impugnación, Yeltsin "eslleió" el parllamentu,no que puede calificase como golpe d'estáu, el 21 de setiembre y ordenó nueves eleiciones y un referendu pa una nueva constitución. El 4 d'ochobre, Yeltsin ordenó a la Fuercies Especiales y a la élite del exércitu que tomaren l'edificiu del parllamentu. D'esta miente el periodu de transición de la era post-soviética dio al so fin. Aprobóse una nueva constitución por referendu n'avientu de 1993. Rusia pasó a tener un sistema fuertemente presidencial. La privatización radical siguió alantre. Vladímir Putin asumió la presidencia'l 31 d'avientu de 1999 hasta'l 7 de mayu del 2008 y volvió asumila'l 7 de mayu del 2012, depués del mandatu de Dmitri Medvédev.

Anatolia

- **Kanes (sieglu XVIII-XVII e.C.)** La primer dinastía qu'exerz la hexemonía en Anatolia Central so la direición de los reis Pitkhana, Anitta y Tudhaliya. Establecieron la so capital en Kanes tamién conocida como Nesa y sometieron a los principales Estaos anatolios, ente los que s'atopaben Buruskhattum, Hatti y Zalpa. Esta dinastía nun sobrevivió munchos años y sumió en circunstancies desconocíes.[118]
- **L'Imperiu hitita**. Nel sieglu XVIII e.C. , Anatolia foi apoderada pol pueblu de los hitites, quien crearon un gran imperiu que, baxu Suppiluliuma I y los sos socesores, foi capaz de andar a la tema con Exiptu.
- **L'Imperiu Bizantín. (395-1453)** Los bizantinos soportaron les arremetedures de xermanos y hunos, pero dempués de la muerte de Justiniano I (565) entraron en decadencia, de la que namái salieron gracies a el llabor de Lleón III el Isaurio y los sos socesores. Na dómina de la dinastía macedónica, los bizantinos evanxelizaron a los eslavos. Dempués de 1071, en que los bizantinos perdieron Bari n'Italia y fueron batíos na batalla de Manzikert, entraron en decadencia.
- **L'Imperiu otomanu (1299-1923)** empezó siendo unu más de los pequeños estaos turcos que surdieron n'Asia Menor mientres la decadencia del Imperiu selyúcida. Los turcos otomanos fueron controlando pasu ente pasu a los demás estaos turcos, sobrevivieron a les invasiones mongoles y sol reináu de Mehmed II (1451-1481) acabaron colo que quedaba del Imperiu bizantín. Mientres el sieglu XIX, diversos territorios del Imperiu otomanu independizáronse, principalmente n'Europa. Les socesives derrotes en guerres y la puxanza de los nacionalismos dientro del territoriu llevaron a la escayencia del poder del imperiu. La so participación na Primer Guerra Mundial siguíu cola Ocupación de Constantinopla y el surdimientu de movimientos revolucionarios dientro de Turquía diéron-y el golpe mortal y resultó na partición del Imperiu otomanu. L'imperiu so la direición d'un sultán foi abolíu'l 1 de payares de 1922 y un añu dempués, el califatu. Los movimientos revolucionarios que lu habíen derrocáu arrexuntáronse y fundaron el 23 d'ochobre de 1923 la República de Turquía.
- **La República de Turquía (1923 d.C. -2017d.C.)** ye una república democrática, unitaria y constitucional, que'l so sistema políticu foi establecíu en 1923 sol lideralgu de Mustafa Kemal Atatürk, el más destacáu miembru del Movimientu Nacional turcu, tres la cayida del Imperiu otomanu, cola Ocupación de Constantinopla, de resultes de la Primer Guerra Mundial y la partición del Imperiu otomanu. De magar, Turquía rellacionóse cada vez más con Occidente al traviés de l'afiliación a organizaciones como'l Conseyu d'Europa (1949), la OTAN (1952), la OCDE (1961), la OSCE (1973) y el G-20 (1999).

Islles asiátiques

- **Xapón** Escontra'l sieglu VII el Yamato, unu de los protorreinos feudales xaponeses, ganó la supremacía del sur del archipiélagu, ya instauró el réxime del Mikado. Nos sieglos siguientes, la llamada Yera Heian, Xapón vivió una edá d'oru, que terminó dempués una intensa guerra civil en 1056. En 1085, l'últimu emperador con poder efectivu foi derrotáu, principiando asina'l

gobiernu de los shogunes, xefes militares que gobernaben nominalmente en nome del emperador, anque yeren el señores *de facto* de Xapón. El réxime de los shogunes alternó dómines d'estabilidá con cruentes guerres civiles, hasta la imposición del Shogunato Tokugawa en fecha tan tardida como 1603. Tocantes a Xapón, en obligándose-y a abrir al comerciu esterior en 1853, empezó'l so desenvolvimientu mientres la Dómina Meiji (1868-1912).
- **Insulindia**. Na actual Indonesia, pela so parte, surdieron l'Imperiu sriviyaia primero, y l'Imperiu mojopajit dempués, antes de la irrupción de los musulmanes dende Malaca.

Islles europees

- **Inglaterra** ye'l territoriu más estensu y pobláu del Reinu Xuníu. Habitada por pueblos celtes dende'l sieglu V e.C. , foi colonizada polos romanos ente'l 43 d. C. y principios del sieglu V. A partir d'entós foi invadida por una serie de pueblos xermánicos (anglos, saxonos y xutos) qu'espulsaron a los celtes, parcialmente romanizados, escontra Gales, Escocia, Cornualles y la Bretaña francesa. Nel sieglu X, n'aguantando una serie d'ataques viquingos, Inglaterra unificóse políticamente. Tres l'ascensión de Xacobu VI d'Escocia al tronu d'Inglaterra en 1603 y l'anexón d'Escocia per Inglaterra en 1707 resulta menos apropiáu estremar la historia d'Inglaterra de la del restu del Reinu Xuníu. Na Inglaterra del sieglu XVII llevó a la xeneración d'un nuevu sistema políticu, la democracia con separación de poderes. Amás, abandonóse'l escuela mercantilista proteccionista, en beneficiu del llibrecambismu. La industrialización y la producción en serie dexaron abaratar los costos de producción. Inglaterra tresformaríase asina na nación más poderosa de la Tierra, y l'Imperiu colonial británicu llegaría a cubrir la quinta parte de toles tierres remanecíes.
- **Dinamarca**
- **Islandia**
- **Dinamarca**
- **Irlanda**

La península ibérica

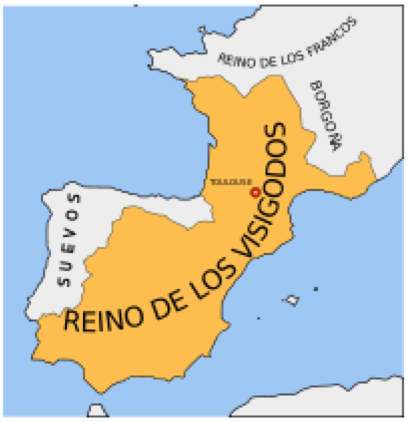

Reinu Visigodu.

- **Reinu visigodu (418 d.C.-711 d. C.)** El Reinu visigodu de Tolosa o galovisigodo, con capital na ciudá gala de Tolosa, empezó nel añu 418, tres el pactu o *foedus* ente los visigodos y Imperiu romanu d'Occidente Roma, y duró hasta'l 507, añu nel que'l rei Alarico II ye ganáu polos francos na batalla de Vouillé y empecípiase l'entemediu ostrogodu.
- **La Conquista musulmana de la península ibérica (711 d.C.-1492 d. C.)**
- **La Reconquista (1492 d.C.-1516 d.C.)**
- **La Casa d'Austria (1516 d.C.-1700 d. C.)** Ye'l nome col que se conoz a la dinastía Habsburgu reinante na Monarquía Hispánica nos sieglos XVI y XVII; dende la proclamación como rei de Carlos I en 1516, hasta la muerte ensin sosceción direuta de Carlos II, que provocó la Guerra de Sosceción española.
- **El Reinu d'España (1700 d.C.-1808 d. C.)**
- **La Primer República Española (1873 d.C.-1874 d. C.)**
- **La Restauración borbónica n'España (1874 d.C.-1931 d. C.)** Estender ente finales de 1874 (momentu del pronunciamientu del xeneral Arsenio Martínez-Campos Antón que dio fin al periodu de la Primer República Española) y el 14 d'abril de 1931 (fecha de proclamación de la

Segunda República). El nome alude a la *recuperación* del tronu per parte d'un miembru de la Casa de Borbón, Alfonsu XII, dempués del paréntesis del Sexeniu Democráticu. La Restauración borbónica carauterizar por una cierta estabilidá institucional hasta la so progresiva decadencia cola dictadura de Primo de Rivera en 1923. Basar nos cuatro pilastres d'Antonio Cánovas del Castillo: Rei, Cortes, Constitución y turnismo (alternanza pacífica ente dos partíos). Esti postreru facilitó'l bipartidismu con dos grandes partíos: el Partíu Conservador de Cánovas y el Partíu Lliberal de Sagasta. Estos partíos fraccionar a la muerte de los sos líderes. El sistema foi oligárquicu y centralista[119]

- **La Guerra Civil Española (1936 d.C.-1939 d. C.)**
- **El Réxime Franquista (1939 d.C.-1975 d. C.)** La principal traza definitoria del réxime franquista foi qu'una única persona, el *Xeneralísimu* Franco —d'ende'l nome col que se conoz —, atropó nes sos manes unos poderes omnímodos[120].[121] La Llei de Reorganización de l'Alministración Central del Estáu, promulgada por el mesmu Franco solu cuatro meses dempués del final de la Guerra Civil Española, asina lo confirmó al atribuyir al *Caudiellu*, «invictu y providencial», tolos poderes executivos y lexisllativos:[122][123]
- **Reináu de Xuan Carlos I d'España (1975 d.C.-2014 d. C.)**
- **Reináu de Felipe VI d'España (2014 d.C.-2017 d. C.)**

La península escandinava

- **Noruega** Tres la muerte d'Haakon VI en 1379 y depués de la muerte del so menor fíu, Margarita I de Dinamarca, escoyó adoptar al so sobrín nietu Erico de Pomerania y llevar a Dinamarca, onde se proclamó rei de dambos países, lo mesmo que de Suecia, dando llugar a la Unión de Kalmar. Tres la salida de Suecia de la Unión, Noruega permaneció xunida a Dinamarca hasta 1814.

Dempués de l'alianza de Dinamarca con Napoleón, Noruega foi vencida al rei de Suecia en 1814.

- **Suecia** Nel sieglu XVI, Gustavo Vasa llluchó por una Suecia independiente, bloquiando un intentu de restaurar la Unión de Kalmar y sellando la fundación de la Suecia actual. Coles mesmes, dixebrar de la Ilesia Católica y estableció la Reforma.
- **Finlandia**

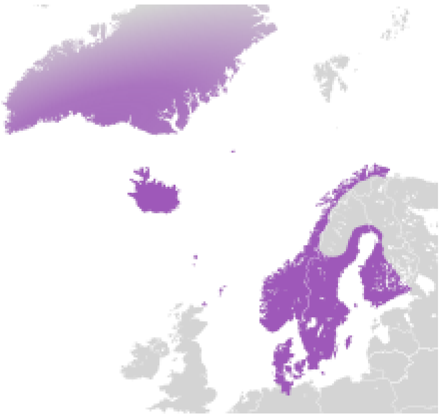

La Unión de Kalmar (1397–1523)

La península itálica

- **Etruria**. N'Italia surdió la cultura de los etruscos, que gobernó'l norte de la península ente los sieglos X ya III e.C. , aprosimao, venciendo ante la presión cultural y militar de los romanos.
- **La Monarquía Romana (753 e.C.-509 e.C.)** [124] (llatín Regnum Rōmānum) Foi la primer forma política de gobiernu de la ciudá estáu de Roma, dende'l momentu llexendariu de la so fundación el 21 d'abril del 753 e.C. hasta'l final de la monarquía nel 509 e.C., cuando foi espulsáu'l postreru rei, Tarquinio el Sobeyosu, instaurándose la República romana.
- **La República Romana (509e.C.- 27 e.C.)** Nel Lazio (centru d'Italia), la República romana (509 e.C. a 31 e.C.) empecipió una imparable espansión, imponiéndose a los etruscos primero, y a los cartaxineses dempués (vease guerres púniques), y a los reinos helenísticos al postreru, hasta conquistar tol Mar Mediterraneu, al que llamaron *Mare Nostrum* ("Mar Nuesu").

- **L'Imperiu Romanu (27 e.C.-476 d.C.)** L'Imperiu romanu (en llatín: *Imperium Rōmānum*, *Senālos tos Populusque Rōmānus* o *Rēs pūblica populī rōmānī*, ente otros nomes) foi'l tercer periodu de civilización romana na Antigüedá clásica, posterior a la República romana y carauterizada por una forma de gobiernu autocrática. La nacencia del Imperiu vien precedíu pola espansión de la so capital, Roma, qu'estendió'l so control en redol al mar Mediterraneu. So la etapa imperial los dominios de Roma siguieron aumentando hasta llegar a la so máxima estensión mientres el reináu de Traxanu, momentu en que tomaba dende'l océanu Atlánticu al oeste hasta les veres del Mar Caspiu, la mar Bermeya y el golfu Pérsicu al este, y dende el Desiertu del Sáḥara al sur hasta les tierres montiegues a veres de los ríos Rin y Danubiu y la frontera con Caledonia al norte. La so superficie máxima envalorada sería d'unos 6,5 millones de km².
- **Reinu de Odoacro (476 d.C.-493 d.C.)** Odoacro Foi'l xefe de la tribu xermánica de los hérulos, d'orixe hérulu y esciro. Na historia destacar por ser quien destituyó al postreru emperador romanu d'Occidente, Rómulo Augústulo, en 476, quien foi deportáu al *Castellum Lucullanum* na badea de Nápoles. Los ostrogodos, al mandu de Teodorico el Grande, invadieron el reinu de Odoacro, destruyeron el so exércitu de bárbaros *foederati* . Hasta la so muerte en 480 a manes de Teodorico, Odoacro titulóse *rex Italiae* (*Rei d'Italia*) y como tal foi reconocíu mientres el restu de la so vida.
- **Reinu ostrogodu d'Italia (493 d.C.-553 d.C.)** El reinu ostrogodu d'Italia foi una entidá política de la península itálica. En conquistando'l Reinu de Odoacro nel 493, lideraos por Teodorico I los ostrogodos invadieron Italia. Les sos llendes averaes diben dende la Provenza hasta Iliria (incluyendo los actuales países d'Eslovenia, Croacia y Bosnia-Hercegovina). Duró hasta'l 553, cuando los ostrogodos fueron ganaos pol xeneral bizantín Narsés.

Reinu Ostrogodu.

- **Reinu lombardu (568 d.C.-774d.C.)** Foi la entidá estatal constituyida na Italia de los lombardos ente 568-569 (invasión d'Italia) y 774 (cayida del reinu cola llegada de los francos de Carlomagno), cola so capital Pavía.
- **Reinu d'Italia (1861-1946)** El Reinu d'Italia (n'italianu: «Regno d'Italia») foi'l nome asumíu'l 17 de marzu de 1861 pol estáu surdíu tres la unificación nacional italiana (1848-1870) liderada por Víctor Manuel II que se coronó Rei d'Italia en 1861. La creación del Reinu d'Italia foi la resultancia de los esfuercios alcordaos de los nacionalistes italianos y monárquicos lleales a la Casa de Saboya, reinante hasta esi momentu nel estáu predecesor al Reinu d'Italia, el Reinu de Cerdeña, pa establecer un reinu xuníu que toma tola península italiana. Dende 1922 hasta 1943 denominar Italia fascista, que ye la dómina del gobiernu del Partíu Nacional Fascista ente 1922 y 1943 con Benito Mussolini como xefe de gobiernu.
- **República d'Italia (1946 d.C.- 2017 d.C.)** Estender dende'l nacencia de la República italiana el 2 de xunu de 1946, fecha en qu'un referendu popular abolió la monarquía italiana.[125] Una nueva constitución foi escrita pa la nueva República italiana, qu'entró a valir el 1 de xineru de 1948 y ta en vixencia hasta l'actualidá, pola cual declárase que Italia ye una «república democrática fundada nel trabayu»[126]

Grecia

- **Islla de Creta (3000 a.C - 1450 a.C)** . Na islla de Creta surdió una talasocracia que gobernó'l Mar Exéu hasta cerca de 1.450 e.C. , cuando la so capital de Cnossos foi escalada polos aqueos.
- **Micenas** Los principales asentamientos aqueos fueron Micenas y Tirinto; fixéronse famosos pola Guerra de Troya; y vencieron finalmente frente a toos el invasores, los dorios, escontra l'añu 1100 e.C.

- **Edá Escura** dómina na que floriaron Homero y Hesíodo.
- **Dómina arcaica (776 a.C - 499 a.C)** Convencionalmente l'entamu de la dómina arcaica establecer na primera Olimpiada (Ὀλυμπιάς, cómputu del tiempu en periodos de cuatro años qu'empieza cola celebración los primeres Xuegos Olímpicos, 776 e.C.); ente que'l final marcar la Revuelta de Xonia (499 e.C.), cuando los griegos de la mariña d'Asia Menor pidieron l'ayuda de les ciudaes de Grecia continental pa frenar la espansión del Imperiu persa, lo que desaguó nes Guerres Médiques (492-490 y 480-479 e.C.).
- **Grecia clásica (499 a.C - 336 a.C)** o **Dómina Clásica** por antonomasia, ye'l periodu de la historia de Grecia entendíu ente la revuelta de Xonia (añu 499 e.C., cuando termina la Dómina Arcaica) y el reináu d'Alexandru Magno (336 e.C.-323 e.C., cuando empieza la Dómina Helenística)
- **Reinu de Macedonia (336 a.C - 168 a.C)** Nel añu 336 e.C. Alejandro III Magno xubió al tronu de Macedonia y foi reconocíu como hegemón de Grecia. Llanzar a la conquista del Imperiu Aqueménida. Tres la so muerte, el so fíu foi proclamáu rei (336 a.C - 309 a.C), anque entá s'atopaba nel banduyu maternu. Por mientres, Pérdicas y Antípatro yeren rexentes. Casandro, fíu d'Antípatro dio un golpe d'Estáu nel l'añu 305 e.C. y fundó la so propia dinastía y la ciudá de Tesalónica. Fueron vencíos polos romanos nel añu 168 e.C. na Tercer guerra macedónica. Y convirtiéronse en provincia romana.

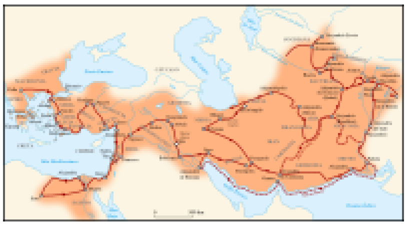

Mapa de la máxima estensión del imperiu d'Alejandro, con fueya de ruta. Dende Grecia, Mar Exéu y Mediterraneu, Asia Menor, Media, Exiptu, Mesopotamia, Persia, Asia Central ya India.

Historia d'África

Les principales antigües cultures africanes:

- **Antiguu Exiptu**. L'agricultura y la ganadería fueron los dos principales actividaes del Antiguu Exiptu, que alzaron el so supremacía, la so riqueza y los emplegos na civilización trayéndolo a convertise n'unu de los imperios más poderosos de tola historia.[127] Alredor del ríu Nilu surdieron dellos asentamientos neolíticos, los nomos, encajonados ente barreres xeográfiques como'l desiertu del Sahara y la península del Sinaí, a pesar de lo cual dende temprana dómina comerciaron col Mediu Oriente.[128] Escontra l'añu 3100 e.C. , dichos nomos fueron unificaos nun solu gran imperiu so l'autoridá del faraón. La cultura exipcia desenvolvió los xeroglíficos como forma d'escritura, les mastabes, pirámides y hipogeos como métodos de sepultura, y la momificación como métodu de inhumación, según una relixón emparentada colos dioses Ra y Osiris, ente munchos otros. La corona faraónica vivió dómines de crisis y rellumanza, pero siempres dientro de les sos fronteres, hasta qu'invasores esternos, los hicsos, apoderar del Delta per cerca d'una centuria (escontra 1650 e.C.), hasta que fueron espulsaos. En respuesta, los exércitos exipcios cruciaron el desiertu del Sinaí y espandiéronse hasta'l ríu Éufrates, interviniendo de llenu na política del Mediu Oriente. Na so etapa de decadencia, la cultura antigua exipcia entá yera lo suficientemente prestixosa como pa inspirar a los reis de Kush y Axum, reinos que surdieron nel I mileniu e.C. no qu'anguaño ye Etiopía, y qu'inclusive invadieron a Exiptu y gobernar como "Faraones Negros" mientres trés cuartos de sieglu.[129] Les socesives crisis invasores vivíes pol Imperiu exipciu obligaron a constantes movimientos poblacionales dende'l valle del Nilu al restu d'África.
- **Imperiu cartaxinés (573 a. de C. - 146 a. de C.)** La ciudá de Cartago, primeramente una colonia fenicia. El so forma d'Estáu evolucionó dende una tiranía con ciertes carauterístiques monárquicas, hasta un sistema dafechu republicanu.[130]La estensión territorial de los sos dominios formaron un verdaderu **Imperiu púnicu** o **cartaxinés**. La so crecedera territorial y comercial causó por tol Mediterraneu diverses guerres coles polis griegues. Nesta dómina Cartago algamó'l so mayor apoxéu siendo la primer potencia económica y militar del

Mediterraneu occidental. A finales del sieglu III e.C. entró en contautu cola otra gran república del so tiempu, Roma, que tamién taba somorguiada nun gran proyeutu de crecedera territorial. El so enfrentamientu materializar nos trés guerres púniques, consideraes como les guerres más trascendentes de l'antigüedá clásica. Cartago siempres resultó ganada y los enfrentamientos nun cesaron hasta'l esmantelamientu de la República de Cartago y la destrucción de la so capital nel 146 e.C. [131]

Colonización d'África

A empiezos del sieglu XIX, África yera un continente casi inexplorado, gobernada por reis tribales como Shaka Zulu. Pero nel intre del sieglu, dellos misioneros y esploradores la cartografiaron casi por completu.

- **Colonización francesa d'Arxelia (1830 d.C - 1962 d.C)**
- **Xunión Francesa (1946 d.C - 1958 d.C)** La Xunión Francesa foi la entidá política a valir mientres la Cuarta República Francesa instaurada pola Constitución francesa del 27 d'ochobre de 1946.
- **Oubangui-Chari (1946 d.C - 1958 d.C)**
- **África Ecuatorial Francesa(1910 d.C - 1958 d.C)**

En 1900 solo yeren independientes Liberia, Abisinia, Libia, y los últimos apartaces de los bóeres taben en procesu d'anexón por Inglaterra (ver guerres de los Bóeres).

Historia d'América

De manera dafechu independiente al desenvolvimientu históricu en Afro-Eurasia, surdieron y desenvolviéronse n'América una serie de civilizaciones, arrexuntaes en grandes tueros: les civilizaciones mesoamericanas, les civilizaciones andines suramericanes, les civilizaciones n'América del Norte (como la cultura Anasazi, la confederación iroquesa o la cultura inuit), les islles caribeñes (caribes), les civilizaciones nes llanures del este suramericanu (como los asentamientos de terra preta na Amazonia y los tupí-guaraní nel sur del continente.

Mesoamérica hasta 1492 d. C.

Teotihuacán

- **Olmeca**. Nel Sureste del estáu de Veracruz, Méxicu esistió la cultura olmeca considerada como la primer cultura mesoamericana. Acredítase-yos como los primeres en desenvolver el calendariu, la escritura y l'epigrafía n'América. Ellos espolletaron na mariña del Golfu de Méxicu ente 1200 e.C. y los alboreceres de la era cristiana, aprosimao, teniendo como centros socesivos los asentamientos de San Llorienzo, La Vienta y Trés Zapotes. Dos grandes nucleos culturales recibieron y enllargaron el so legáu: la cultura de los mayes, y la cultura de Teotihuacan y Monte Albán.
- **Los mayes** espolletaron na rexón qu'anguaño correspuende a Guatemala, Belice, Honduras y los estaos Mexicanos de Yucatán, Campeche, Chiapas, Quintana Roo, al este del antiguu mundu Olmeca. Entamar na xungla, en redol a un modelu d'asentamientu conocíu como centru ceremonial. Nunca fueron un estáu xuníu. Nel so defectu, cada centru ceremonial constituyóse como una teocracia militar. Los más fuertes fueron Tikal, Calakmul, Palenque, Copán y Uaxactún, ente otros. Estos asentamientos algamaron el so apoxéu nel llamáu

Periodu Maya Clásicu, ente 300 y 900 d. C. aprosimao, y fueron abandonaos por razones entá non del tou esclariaes.

- **Teotihuacan** El Valle de México foi controláu, ente 250 y 750 d. C. aprosimao, por Teotihuacan, ciudá que yera una de les más poblaes de la Tierra nel so minutu. La influencia cultural de Teotihuacan llegó, al traviés de les rutes comerciales, tan llueñe como l'actual sur d'Estaos Xuníos, onde floriaron asentamientos como Cahokia o Snaketown, inclusive sieglos dempués del fundimientu de la ciudá madre. En paralelu al Valle de México, nel Valle d'Oaxaca, florió Monte Albán, la gran ciudá de la cultura zapoteca. Escontra l'añu 1000, la área mesoamericana foi solmenada por invasiones y cambeos nel poder político.
- **Los Tolteques** Nel Valle de Méxicu, el cayente de Teotihuacan foi acompañáu pol ascensu de Tula, capital de la cultura tolteca; cuando estos de la mesma fueron ganaos polos chichimecas, una facción so emigró escontra'l Yucatán, onde se fundieron con emigrantes de la cultura maya pa consolidar el poder de ciudaes como Chichén Itzá y Mayapán.

Esferes de piedra de Costa Rica, más de 300 esferolitos precolombinos de gran perfección.[132]

- **Los Mixteques** Pela so parte, nel Valle d'Oaxaca, Monte Albán tuvo de vence-y el so llugar a los recién llegaos mixteques. Mientres el sieglu XIV, el Valle de Méxicu vivió un periodu de relativa paz sol control d'Azcapotzalco, pero cuando esti esbarrumbar en 1428, foi reemplazáu por una nuevu potencia: los tenochas de Tenochtitlán, creadores del Imperiu azteca, la postrera gran potencia rexonal, antes de ser ablayáu polos invasores españoles na guerra de 1519 a 1521.
- En Costa Rica desenvolvióse una complexa cultura allugada siquier dende'l 6000 e.C.. Afayáronse oxetos ya influencies artesanales tantu de mayes (de Guatemala), olmeques y azteques (de Méxicu, bien llueñe dende'l norte) como de chibchas (de Colombia), quechuas y inques (dende Perú, bien llueñe nel sur). Por casu esistió una escuela de sukías llamada Guayabo, allugada en Turrialba de Cartago.[133][134]

El mundu andín hasta 1492 d.C.

- **Caral** N'América, una de les primeres civilizaciones conocíes n'apaecer nel 3000 e.C. foi la de Caral-Supi l'actual provincia de Fuécara allugada na área central costera de Perú.[135] Otres civilizaciones tamién se desenvolvieron en Mesoamérica, la Cordal de los Andes centrales (civilizaciones andines) y dellos historiadores sostienen que tamién na Amazonia.[136][137]
- **Chavín de Huantar** La primera de les grandes potencies que paecen apoderar la rexón, ye aquella que se consolidó alredor de Chavín de Huantar. Ye posible que los habitantes d'América nun conocieren l'usu del fierro con anterioridá a la cultura chavín (900 e.C.),[138] pero sábese que los mochicas disponíen d'armadures, de cuchiellos y de cacíes de metal.[139]
- **Tiahuanaco**, ciudá que controló casi tol mundu andín gracies a una vasta rede de comerciu, y que tuvo'l so contraparte na ciudá d'Huari, emplazada nes cercaníes del Océanu Pacíficu. Otres potencies relevantes a lo llargo de la historia del mundu andín, son el reinu de los moche, Paracas, Naza y Chimú. La influencia cultural andina degoló, les actuales fronteres peruanes, y espardióse escontra Chile nuna direición, y escontra Colombia na otra. En Chile surdieron cultures urbanes tales como la de los atacameños y los diaguitas. En Colombia,

pela so parte, espolletó la cultura de los muiscas, que llueu s'axuntaron en señoríos militares, siendo'l del Zipa de Bacatá el más poderosu de toos.

Machu Picchu

- **Imperiu incaicu** Nel sieglu XV, nel Valle del Cuzco, consolidóse'l poder militar de los quechuas. El so rei l'Inca Pachacútec, que salvó a Cuzco de ser conquistada polos chancas en 1438, entamó una llarga serie de guerres contra los reinos vecinos, sentando asina les bases del Imperiu incaicu; el so llabor non yá foi militar, sinón que tamién se dedicó a construyir fortaleces y entamar l'alministración y la relixón, creando pa esto últimu'l templu de Coricancha. Los inques, que teníen poco recursos pa consiguir metales, recurríen al relevu de los sos araos, siquier mientres la conquista de los Chimú.[140] La investigación arqueolóxica en Perú foi pocu desenvuelta pero ye posible que l'aceru yá esistiera nesa zona primero que n'Europa.[141] L'orde fundáu por Viracocha aguantó casi un sieglu enteru, hasta qu'en 1527, la guerra civil azotó al Imperiu incaicu, enfrentando dos nucleos imperiales: Quito, al norte, y Cuzco al sur.

En 1547, en *Los añales sur-americanos*, Francisco Pizarro —el conquistador de Perú— declaró: «Escuché que los altos señores d'esti imperiu [Perú] axúntense cada cuatro años nel País de les Boles, onde al paecer reciben conseyos de grandes sabios».

Colonización de Norteamérica

- **Los trelce colonies (1607 d.C. - 1776 d.C.)**
- **Virreinatu de Nueva Francia (1607 d.C. - 1776 d.C.)** Foi la entidá territorial del Imperiu colonial francés qu'entendía toles colonies franceses de Norteamérica, dende la desaguada del ríu San Llorienzo hasta'l delta del Missisipi, pasando pol territoriu del valle d'Ohio. La so esistencia puede enmarcase nel periodu que s'estiende dende la esploración del río San Llorienzo por Jacques Cartier en 1534 hasta la cesión d'estos territorios a Gran Bretaña tres el Tratáu de París de 1763.
- **Virreinatu de Nueva España (1535 d.C. - 1821 d.C.)** El virreinatu de Nueva España creóse oficialmente'l 8 de marzu de 1535. El so primera virréi foi Antonio de Mendoza y Pacheco, y la capital del virreinatu foi la Ciudá de Méxicu, establecida sobre l'antigua Tenochtitlan. El virreinatu de Nueva España llegó a tomar los territorios d'España en Norteamérica, Centroamérica, Asia y Oceanía.
- **Reinu de Guatemala (1542 d.C. - 1820 d.C.)**

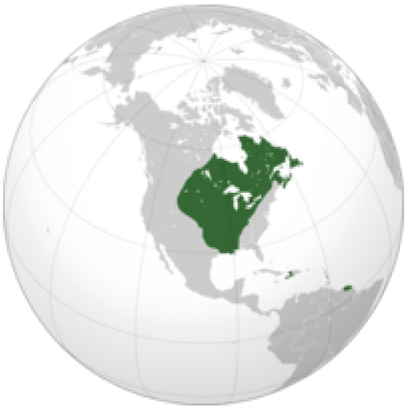
Nueva Francia

Gobernaciones de Suramérica

- **Gobernación de Nueva Castiella (1529 d.C. - 1542 d.C)**
- **Gobernación de Nueva Lleón (1529 d.C. - ? d.C)**
- **Gobernación de Nueva Toledo (1534 d.C. - 1542 d.C)**

- **Gobernación de Nueva Andalucía (1534 d.C. - 1566 d.C)**

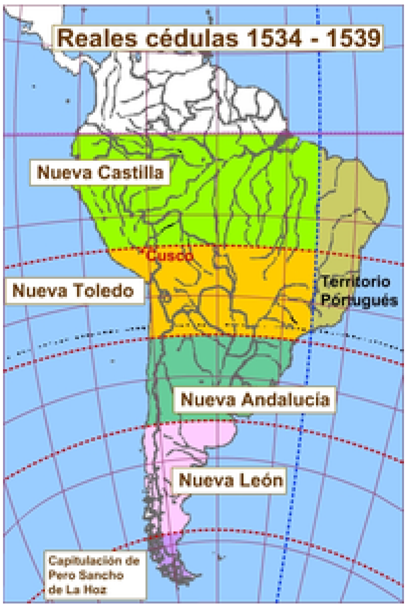

Colonización de Suramérica

- **Virreinatu de Perú (1542 d.C. - 1824 d.C)**
    - **Nuevu Reinu de Granada (1550 d.C. - 1717 d.C)**
    - **Virreinatu de Nueva Granada (1717 d.C. - 1723 d.C y 1739 d.C. - 1810 d.C)** Foi un virreinatu establecíu pola Monarquía Española. Foi creáu pol rei Felipe V en 1717 dientro de la nueva política de los borbones y suspendíu en 1723, por problemes financieros, siendo reinstaurado en 1739 hasta qu'el movimientu independentista eslleir de nuevu en 1810. El territoriu foi reconquistáu pol exércitu del rei Fernandu VII en 1815, siendo nuevamente restauráu, hasta que l'exércitu llibertador llogró laindependencia definitiva del poder español en 1819. La capital del virreinatu foi Santafé.[142]

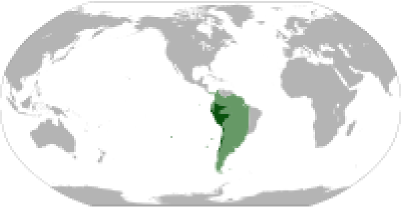

Perú

    - **Virreinatu del Río de la Plata (1776 d.C. - 1814 d.C)** A lo llargo del sieglu XVIII, les reformes borbóniques; tresformaron les dependencies americanes, hasta entós "reinus" relativamente autónomos, en colonies dafechu dependientes y supeditaes a les decisiones tomaes n'España.[143] Creóse por cuenta de aquelles reformes polítiques, primero en forma provisional, el 1 d'agostu de 1776, y -depués- de manera definitiva, el 27 d'ochobre de 1777, por orde del rei Carlos III d'España y tuvo la so capital na ciudá de Buenos Aires.[144] Nació d'una dixebra del Virreinatu de Perú ya integró los territorios de les gobernaciones de Gobernación del Río de la Plata Bonu Aires, Paraguay, Tucumán y Gobernación de Santa Cruz de la Sierra Santa Cruz de la Sierra, el correximientu de Que'l so de la capitanía xeneral de Chile y los correximientos de la provincia de Llamargues. La triunfante Revolución de Mayu en 1810, asocedida en Buenos Aires, -que fuera precedida poles fracasaes revoluciones de Chuquisaca y La Paz, dambes de 1809 na provincia de Llamargues,- desamarró l'entamu de la guerra de la Independencia Arxentina que remató cola segregación del virreinatu respeuto del poder español y la so posterior división. El 18 de payares de 1811 abandonó'l cargu'l postreru virréi, Francisco Javier de Elío, dexando'l mandu al entós gobernador de Montevideo, Gaspar de Vigodet, quien pasó a ser la máxima autoridá española como capitán xeneral y gobernador de les provincies del Ríu de la Plata. Vigodet siguió nel so cargu hasta que la rindición de Montevideo, el 23 de xunu de 1814, supunxo'l final del dominiu español nel Ríu de la Plata.
- **Capitanía Xeneral de Venezuela (1777 d.C. - 1823 d.C)** Foi una entidá territorial integrante del Imperiu español, establecida pola Corona española en 1777. Foi gobernada por distintos capitanes xenerales quitando un curtiu periodu cuando gobernó la Xunta Suprema de Caracas tres l'arrenunciu de Vicente Emparan hasta marzu de 1811.
- **"Reyno" de Chile (1540 d.C. - 1818 d.C)**

Brasil

- **Principáu de Brasil (1501 d.C. - 1808 d.C)** Tocantes a los nativos, la inmensa mayoría d'ellos pereció, víctimes de la guerra, la esplotación económica, y les epidemies. En numberoses rexones, sicasí, sobrevivieron munches etnies indíxenes de sangre casi puro; coles mesmes, especialmente nes ciudaes hispanoamericanes, formóse un estamentu social mestizu ente los indíxenes y los europeos de sangre puro. Nos entamos del Imperiu español hubo un duru discutiniu filosóficu y llegal sobre l'estatutu que teníen de tener los indios, y el tratu que tenía de dáse-yos, lo que se llamó les Discutinios d'Indies; finalmente aceptóse que pol bien de los indíxenes (según el conceutu cristianu européu), tenía de protexése-yos y evanxelizáse-yos, lo que se buscó llevar a cabu por aciu el sistema de la encomienda. Les resultaos d'esta operación política son aldericaos hasta'l día de güei na historiografía sobre la tema. Amás, sumóse un vastu contingente de población negra, trayida como esclavos dende África. Esta rede de trata de negros que los europeos montaron nel Atlánticu, esta operación de tráficu d'esclavos escastóse alredor el sieglu XIX.

- **Reinu de Brasil (1808 d.C.- 1815 d.C)** El Reinu de Brasil ye'l nome que recibe l'Estáu a la llegada de la familia real portuguesa y la so Corte, depués de la ocupación napoleónica de Portugal en 1808.
- **Reinu Xuníu de Portugal, Brasil y Algarve (1815 d.C.- 1822 d.C)**. Tres los alcuerdos del Congresu de Viena en 1815, Brasil quedó reconocíu como reinu poles potencies europees d'entós, lo cual refrendóse al añu siguiente, y el so monarca yera coles mesmes el rei de Portugal.

Independencia de Norteamérica y nacencia de les repúbliques

- **Estaos Xuníos (1776 d.C.- 2017 d.C)** En 1776 proclamó'l so independencia; dempués d'unos cuantos años, en 1787, les Trece Colonies crearon un únicu Estáu de naturaleza federal, y afitaron les sos atribuciones na Constitución de 1787; tanto esti cuerpu constitucional como la idea d'una nación republicana, tresformar en modelos y referentes pal restu del mundu. A finales del sieglu XIX, siguiendo la Doctrina Monroe, Estaos Xuníos empezó a crear una esfera d'influencia na rexón. A esto, el Presidente Theodore Roosevelt llamar el *Gran Garrote*. L'exemplu más visible foi la Separación de Panamá de Colombia y la cesión a Estaos Xuníos d'una zona pa construyir un canal tresoceánicu na rexón.
- **Estaos Xuníos Mexicanos (1810 d.C.- 2017 d.C)** Francia intento invadir Méxicu (1864-1867, sol gobiernu de Benito Juárez.
- **Canadá (1867 d.C.- 2017 d.C)**

Independencia de Llatinoamérica

- **Provincies Xuníes del Centru d'América (1823 d.C.-1824 d.C)** El 1 de xunetu de 1823, axuntar en Guatemala el congresu, so la presidencia del presbíteru José Matías Delgado, y declaró que les provincies ende representaes yeren independientes d'España, de Méxicu y de toa otra nación. El nuevu país tomó'l nome de Provincies Xuníes del Centru d'América. A otru día, 2 de xunetu, los diputaos declaráronse constituyíos n'Asamblea Nacional Constituyente y proclamaron que nella moraba la soberanía nacional, y punxeron en vixencia temporalmente la Constitución de Cádiz. En 22 de payares de 1824 l'Asamblea Nacional Constituyente aprobó la Constitución de la República Federal de Centro América.
- **Provincies Xuníes de la Nueva Granada (1811 d.C. - 1816 d.C)**
- **Provincies Xuníes del Río de la Plata (1810 d.C. - 1831 d.C)** Provincies Xuníes del Río de la Plata ye'l nome utilizáu por el estáu que, tres el trunfu de la Revolución de Mayu de 1810, suplantó al Virreinatu del Río de la Plata. L'estáu surdió'l 25 de mayu de 1810, nel marcu de la Invasión Napoleónica a España, cuando una asamblea d'el Cabildru de Buenos Aires destituyó definitivamente a el virréi Baltasar Hidalgo de Cisneros y lo remplazó por una Xunta de Gobiernu. Les nueves autoridaes afirmaben gobernar lexítimamente en nome de Fernandu VII. Esto conocióse como la Mázcara de Fernandu VII, que tuvo parcialmente vixente hasta que —en 1816— esti estáu declaróse independiente *"del rei Fernandu VII, los sos socesores y metrópoli"*. Anque'l so gobiernu reclamaba xurisdicción sobremanera'l

territoriu del virreinatu, les Provincies Xuníes del Río de la Plata nunca llegaron a controlar la totalidá del antiguu virreinatu, que acabó per subdividir se en diversos países. En 1811 independizóse l'actual República del Paraguay, en 1825 l'Altu Perú independizóse formando l'actual Bolivia, y en 1828 la Provincia Oriental llogró la so independencia como estáu, l'actual República Oriental del Uruguái.
- **Imperiu de Brasil (1822 d.C.- 1889 d.C)** Cuando'l rei Xuan VI retornó finalmente a Portugal, a principios de la década de 1820, la mayoría de los privilexos que se concedieren a Brasil fueron suprimíos, lo que provocó la roxura de los nacionalistes. Pedru I de Brasil ya IV de Portugal, que permanecía nel país como rexente, aliar colos nacionalistes y sofitó el movimientu constitucionalista portugués pa liderar una revuelta en Porto en 1820. Primíu pola corte portuguesa por que retornara, Pedro negóse. Retiróse-y el cargu de rexente. Al conocer la noticia, el 7 de setiembre de 1822, desenvainó la so espada y esclamó: «¡Independencia o muerte!» no que se llamó Berru de Ipiranga. Foi proclamáu emperador de Brasil el 12 d'ochobre de 1822 y coronáu formalmente'l 1 d'avientu d'esi mesmu añu.

Llatinoamérica repúblicana

- **República Federal de Centro América (1824 d.C. -1839 d.C)** La República Federal de Centro América[145] foi una federación que surdió de l'Asamblea Constituyente de les Provincies Xuníes del Centru d'América, el 22 de payares de 1824, al traviés de la Constitución de la República Federal de Centroamérica de 1824. La so capital foi Ciudá de Guatemala hasta 1834; dempués foi Sonsonate por un curtiu periodu, y d'últimes San Salvador, de 1834 a 1839, sicasí, solo'l poder executivo foi'l que se treslladó, ente que los poderes lexisllativo y xudicial caltuvieron el so asientu na Ciudá de Guatemala. La Federación taba formada por cinco Estaos: Guatemala, El Salvador, Hondures, Nicaragua y Costa Rica (Panamá foi parte de la Gran Colombia y Belice yera una colonia británica). En 1838 formóse un sestu Estáu, Los Altos, con capital na ciudá de Quetzaltenango, colos territorios del occidente de Guatemala y el territoriu del actual Soconusco de Chiapas (Méxicu). El territoriu de la Federación tamién incluyía la trupa rexón selvática de Belice, anque yá nesa dómina yera fuerte la presencia británica nun establecimientu comercial na mariña del Atlánticu dende onde se realizaba'l contrabandu inglés escontra'l restu del Istmu.
- **Confederación Arxentina (1835 d.C.- 1852 d.C)** foi una confederación de provincies qu'esistió mientres la organización de l'actual República Arxentina. Les provincies formaron una confederación d'estaos soberanos que delegaban la representación esterior y dellos otros poderes nel gobiernu d'una d'elles. Ye unu de los nomes oficiales de la República Arxentina conforme al artículu 35 de la Constitución de la Nación Arxentina, xuntu col de *República Arxentina* y *Provincies Xuníes del Río de la Plata*.
- **República de Perú (1821 d.C.- 2017 d.C)** Al entamu del procesu, los criollos buscaben a cencielles llograr ventayes sociales y económiques, pero la dura represión entamada por Fernandu VII llevar a la rebelión abierta, y a la independencia. España trató de recuperar les sos colonies y produciose el Combate del Callao ente España contra Chile y Perú en 1865-1866.
- **Gran Colombia (1819 d.C.- 1831 d.C)** La Gran Colombia foi un país d'América creáu en 1819 pol Congresu de Angostura por aciu la Llei Fundamental de la República (ratificada dempués pola so contraparte aconceyada en Cúcuta en 1821) pola unión de Venezuela y la Nueva Granada nuna sola nación sol nome de ***República de Colombia***,[146][147] Depués xuntáronse Panamá (1821) y Ecuador (1822). Esta república esistió jurídicamente ente 1821 y 1831 y configuróse a partir de la unión de les anteriores entidaes coloniales del Virreinatu de la Nueva Granada, Capitanía Xeneral de Venezuela, Presidencia de Quito y la Provincia Llibre de Guayaquil.[148] La disolución de la Gran Colombia deber a les diferencies polítiques qu'esistíen ente partidarios del federalismu y el centralismu, según poles tensiones rexonales ente los pueblos qu'integraben la república.

- **Haití** Equí François Dominique Toussaint-Louverture lideró la Revolución haitiana que ye recordada por ser el primer casu en que los esclavizados abolieron el sistema esclavista de forma autónoma y perdurable nel tiempu ente 1791 y 1804, sentando un precedente definitivu pal fin de la esclavitú nel Mundu.
- **Estaos Xuníos de Brasil (1889 d.C.- 1968 d.C)** L'emperador Pedru II foi depuestu'l 15 de payares de 1889 por un golpe militar lideráu pol xeneral Deodoro da Fonseca, que proclamó la República y convirtióse nel primer presidente del país.
- **República Federativa de Brasil (1968 d.C.- 2017 d.C)**

Evolución de la división alministrativa de Brasil

Historia d'Oceanía

- **Imperiu tui tonga (950-1826)** Foi un poderosu imperiu n'Oceanía. El mesmu tuvo centráu en Tonga, na islla de Tongatapu, y con capital en Mu'a. Nel so momentu de mayor rellumanza, l'imperiu estender dende Niuē a Tikopia.
- **Australia (1770-2017)** Mientres siquier los últimos sieglos, Calcuta (una ciudá india) comercializó colos aboríxenes de la mariña norte, particularmente colos yolngu de la tierra de Arnhem. El periodista Peter Trickett nel llibru *Beyond Capricorn* afirma que'l portugués Cristovão de Mendonça llegó a Botany Bay nel añu 1522. Pa empiezos del sieglu XVII, les mariñes occidental y septentrional de lo que llamaren Nueva Holanda fueren cartografiadas y saleaes na so totalidá polos holandeses. En 1770, la espedición del *Endeavour* sol comandu del teniente de la Marina Real británica James Cook saleó y cartografió la mariña oriental d'Australia, desembarcando nel continente per primer vegada en Botany Bay el 29 d'abril d'aquel añu. Cook dirixóse depués escontra'l norte y, antes de colase, desembarcó na islla Possession, nel estrechu de Torres, el 22 d'agostu de 1770. Ellí reclamó formalmente l'este d'Australia pal Reinu de Gran Bretaña y llamar Nueva Gales del Sur. El Reinu Xuníu reclamó como propia partir oeste d'Australia en 1829. El 1 de xineru de 1901 los seis colonies britániques constituyeron una federación llamada la Mancomunidá d'Australia, primeramente Fixi y Nueva Zelanda participaron nesti procesu, pero depués optaron por dixebrar se. Australia sigue siendo, sicasí, una monarquía constitucional con Sabela II del Reinu Xuníu como la so Reina. En 1999, los votantes refugaron un movimientu pa convertir la nación nuna república con una mayoría del 55 % de los votos.

NEW SOUTH WALES
1788

Mapa animáu qu'amuesa la creación de les distintes colonies australianes. Amás, Nueva Zelanda (non amosada) perteneció a Nueva Gales del Sur dende 1788 hasta 1840.

Notes y referencies

1. Williams, H. S. (1904). *The historians' history of the world*.
2. Blainey, Geoffery (2000). *A short history of the world*. Penguin Books, Victoria. ISBN 0-670-88036-1
3. Gombricth, Ernst H. (2005). *A little history of the world*. Yale. GB y EE. XX.
4. Acordies con la *Encyclopedia Americana*, 1986 ed., Vol. 29, p. 558, «La escritura da permanencia a la conocencia de los homes y déxa-yos comunicar se a grandes distancies.... Ensin l'arte de la escritura nun sería posible la esistencia de la complexa sociedá d'una gran civilización».
5. «Historia del Mundu, Webster, H. (1921). (https://books.google.com/books?id=cboXAAAA

IAAJ)». Consultáu'l 29 d'abril de 2009.

6. «Boston: D.C. Heath. (https://books.google.com/books?id=cboXAAAAIAAJ&pg=PR5&pg=PA27)». Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
7. Bellwood, Peter. (2004). *First Farmers: The Origins of Agricultural Societies*. Blackwell Publishers. ISBN 0-631-20566-7
8. Cohen, Mark Nathan (1977). *The Food Crisis in Prehistory: Overpopulation and the Origins of Agriculture*. New Haven y Londres: Yale University Press. ISBN 0-300-02016-3.
9. Weber, Max. "Politik als Beruf", en *Gesammelte Politische Schriften* (Múnich, 1921), pp. 396-450. Orixinalmente foi una conferencia na Universidá de Múnich, 1918, publicada en 1919 por Duncker & Humblodt, en Múnich.
10. Baines, John y Jaromir Malek. *The Cultural Atles of Ancient Egypt*, revised edition. Facts on File, 2000. ISBN 0-8160-4036-2.
11. Bard, K. A. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*. NY, NY: Routledge, 1999. ISBN 0-415-18589-0.
12. Grimal, Nicolas. A History of Ancient Egypt. Blackwell Books, 1992. ISBN 0-631-19396-0.
13. Allchin F., Raymond (ed.). *The Archaeology of Early Historic South Asia: The Emergence of Cities and States*. Nova York: Cambridge University Press, 1995.
14. Chakrabarti, D. K. *Indus Civilization Sites in India: New Discoveries*. Mumbai: Marg Publications, 2004. ISBN 81-85026-63-7.
15. Dani, Ahmad Hassan; Mohen, J-P. (eds.). *History of Humanity, Volume III, From the Third Millennium to the Seventh Century BC*. Nova York/París: Routledge/UNESCO, 1996. ISBN 0-415-09306-6.
16. History of China. Edward H. Schafer, Time-Life, Time-Life Books - 1968 - 191 páxines.
17. History and culture of China. Maurizio Scarpari, Carmen Bolla - 2001 - 292 páxines ISBN 978-5-3082-36
18. Empire Mythologic. Roger Goepper, Helmut Brinker - 1988 - 460 páxines ISBN 84-01-60748-5
19. Wordpress. «L'orixe del estáu chinu (http://www.hipernova.cl/LibrosResumidos/Antropologia/CanibalesYReyes/OrigenEstado.html)». Consultáu'l 17 de mayu de 2009.
20. Discovery Channel. «China Antigua (http://www.tudiscovery.com/guia_china/china_dinastias/china_shang/index.shtml)». Consultáu'l 17 de mayu de 2009.
21. Florentino Idoate. «El sieglu II e.C. (http://abaco.uca.edu.sv/opac/sbusqueda.php?searchText=%5BMATS%5D&CodMat=1.2.21)». Consultáu'l 17 de mayu de 2009.
22. MSM Encarta. «Les Casines (http://mx.encarta.msn.com/encnet/refpages/RefArticle.aspx?refid=761563609)». Consultáu'l 12 de mayu de 2009.
23. «Charles. Understanding the Industrial Revolution (2000). Online edition (http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=102816164)». Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
24. «Xeografía.about.com Conferencia en Berlín, de 1884-1885 pa distribuyir África. (http://geography.about.com/cs/politicalgeog/a/berlinconferenc.htm)». Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
25. «Trataos y legisllación (http://web.archive.org/web/20101006210627/http://europa.eu/abc/treaties/index_ye.htm)». *El portal de la Unión Europea* (2007). Consultáu'l 26 d'ochobre de 2011.
26. «Tratáu de Lisboa: la Unión Europea nel Mundu (http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/external_relations/index_ye.htm)». *Portal de la Unión Europea*. Consultáu'l 26 d'ochobre de 2011.
27. GUNDER FRANK, Andre (2008). *Re-empobinar: la economía global na era del predominiu asiáticu*. Valencia: PUV, 31-82. ISBN 9788437071510.
28. DUSSELL, Enrique (2007). *Política de la lliberación. Historia mundial y crítica*. Trotta. ISBN 9788481649246.
29. MIGNOLO, Walter (2000). «La colonialidad a lo llargo y a lo ancho: l'hemisferiu occidental nel horizonte colonial de la modernidá editorial=CLACSO», *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencies sociales*, 55-86. ISBN 9509231517.
30. QUIJANO, Aníbal (2000). «Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Llatina», *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencies sociales*. Buenos Aires: CLACSO, 201. ISBN 9509231517.
31. Edá antigua (cronoloxía) (https://www.google.com.ar/search?q=edá+antigua&hl=es&biw=1016&bih=548&prmd=i&tbs=tl:1&tbo=o&ei

=6LexTJ3bM8P58AaWypyiCQ&sa=X&oi=timeline_result&ct=title&resnum=15&vei=0CFIQ5wIwDg)

32. Topo, William W. & William Kelly Simpson. *The Ancient Near East: A History*, Holt Rinehart and Winston Publishers, 1997.
33. Sasson, Jack. *The Civilizations of the Ancient Near East*, Nueva York, 1995.
34. Van de Mieroop, Marc. *History of the Ancient Near East: Ca. 3000-323 B.C.*, Blackwell Publishers, 2003.
35. «Internet Medieval Sourcebook Project (http://www.fordham.edu/halsall/)». Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
36. «The Online Reference Book of Medieval Studies (http://web.archive.org/web/http://www.the-orb.net/)». Archiváu dende l'orixinal (http://www.the-orb.net/), el 30 de payares de 2015. Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
37. Rice Jr., Eugene, F. *The Foundations of Early Modern Europe: 1460-1559*. W. W. Norton & Co., 1970.
38. «Origins of Modern Humans: Multiregional or Out of Africa? por Donald Johanson (http://www.actionbioscience.org/evolution/johanson.html)». Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
39. José Antonio Chamizo Guerrero. Ciencies naturales, Historia del mundu y Desenvolvimientu Humanu. ISBN 970-18-9991-1
40. «Evolving in their graves: early burials hold clues to human origins - research of burial rituals of Neanderthals. (http://archive.is/7ApE)». Archiváu dende l'mio_m1200/is_24_160/ai_81827792/pg_1 orixinal (http://findarticles.com/p/articles/la), el 28 de xunu de 2012. Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
41. «El descubrimientu del fueu per parte del home. (http://web.archive.org/web/http://www.nngglatina.org/monograficos/energia/prehistoria.htm)». Archiváu dende l'orixinal (http://www.nngglatina.org/monograficos/energia/prehistoria.htm), el 30 de payares de 2015. Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
42. «Genetic Variation and Population Structure in Native Americans (http://www.plosgenetics.org/article/info:doi/10.1371/journal.pgen.0030185)». Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
43. «poblamientu-de-america-pol estrechu-de-bering-vixente/ Teoría del poblamientu d'América per mediu del Estrechu de Bering (http://web.archive.org/20071216054343/andreanaranjo.wordpress.com/2007/12/10/teoria-del)». Archiváu dende l'poblamientu-de-america-pol estrechu-de-bering-vixente/ orixinal (http://andreanaranjo.wordpress.com/2007/12/10/teoria-del), el 16 d'avientu de 2007. Consultáu'l 29 d'abril de 2009.
44. Danilo J. Anton: *Diversidá, globalización y la sabiduría de la naturaleza* (302 páxines), 2000. ISBN 0-88936-885-6,
45. «El Mesolíticu (http://www.escolares.net/trabayos_interior.php?Díi=242)». Consultáu'l 1 de mayu de 2009.
46. «El Mesolíticu, la Prehistoria y l'Historia (https://archive.is/afql)». Archiváu dende l'orixinal (http://www.uv.es/~ivorra/Historia/Prehistoria/Mesolitico.htm), el 28 de xunu de 2012. Consultáu'l 1 de mayu de 2009.
47. «Les antigües cultures nel Mesolíticu (http://www.enciclonet.com/documentu/maglemosiense/)». Consultáu'l 1 de mayu de 2009.
48. «prehistoria/el-neolitico El Neolíticu (http://www.laguia2000.com/la)». Consultáu'l 1 de mayu de 2009.
49. «La cultura Aziliense (http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ye&base=ye_wiki_10&page=showid&id=20051)». Consultáu'l 1 de mayu de 2009.
50. «¿Qué pasó mientres la revolución Neolítica? (http://web.archive.org/web/http://sepiensa.org.mx/conteníos/historia_mundu/prehist/neolitico/neolit_1.htm)». Archiváu dende l'orixinal (http://sepiensa.org.mx/conteníos/historia_mundu/prehist/neolitico/neolit_1.htm), el 30 de payares de 2015. Consultáu'l 3 de mayu de 2009.
51. Bellwood, Peter: *First farmers: the origins of agricultural societies*. Blackwell Publishers, 2004. ISBN 0-631-20566-7
52. «Muséu Mundial del Home, la etapa Neolítica (http://worldmuseumofman.org/neolithic1.htm)». Consultáu'l 3 de mayu de 2009.
53. «La evolución de l'Agricultura (http://html.rincondelvago.com/agricultura_2.html)». Consultáu'l 3 de mayu de 2009.
54. Oliphant, Margaret (1992). *The Atles of the Ancient World: Charting the Great Civilizations of the Past*. Ebury. ISBN 0-09-177040-8.
55. Brinton, Crane (1984). *A History of Civilization: Prehistory to 1715*, 6ta. Edición, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. ISBN 0-13-389866-0.

6. Chisholm, kane (1991). *Early Civilization*. Englewood Cliffs, N.J.: Usborne. ISBN 1-58086-022-2.
7. Gordon Childe acuñó los términos de revolución neolítica» y «revolución urbana», que enfatizan la relevancia de los procesos de tresformamientu, percima de les carauterístiques que definen un periodu d'una manera estándar.
8. Ánxeles González, María (Setiembre de 1994). «1», *Historia universal dende empiezos del home*, 1ra. edición, 21, 22. ISBN 970-18-8903-7.
9. Mazoyer, Marcel y Laurence Roudart: *A history of world agriculture: from the neolithic age to the current crisis*. Nueva York: Monthly Review Press, 2006. ISBN 1-58367-121-8
0. «historia-de-l'agricultura-ye-diez-mil-anos-mas-antigua&catid=51:antropologia&Itemid=70 L'agricultura dende fai diez mil años... (http://www.el-pasado.com/index.php?option=com_content&view=article&id=179:la)». Consultáu'l 3 de mayu de 2009.
1. Wordpress. «sociedá-aspeutos-sociales-culturales-y-profesionales/ Los cambeos que la teunoloxía provocó-y a la sociedá (http://mirtme.wordpress.com/tecnologia-de-la-informacion-y-la-comunicacion/cambeos-que-la-tecnologia-tuvo--en-la)». Consultáu'l 17 de mayu de 2009.
2. Ánxeles González, María; Rhijn van Patricia (Setiembre de 1994). «3», *Historia universal dende empiezos del home*, 1ra. edición, 35. ISBN 970-18-8903-7.
3. Rossabi 1988, p. 115
4. Rossabi 1988, p. 76
5. Ebrey (1999), 190-1.
6. Gascoigne (2003), 151.
7. Ebrey (1999), 191.
8. Kamat.com (http://www.kamat.com/jyotsna/blogue/blogue.php?BlogID=1084)
9. National Geographic mirada-a-les tumbes-de-stonehenge-traduccion-del-videu/ (http://ngenespanol.com/2005/10/01/una) Una mirada a les tumbes de Stonehenge".
0. Según Autor s/d na so obra en francés *"L'installation symbolique du nouveau régime" que diz asina: "-y 29 août, Louis-Philippe passe en revue la garde nationale de Paris qui l'acclame. « Cela vaut mieux pour moi que -y sacre de Reims ! », s'écrie-t-il en embrassant La Fayette. -y 11 octobre, Le nouveau régime décide que des récompenses seront accordées à tous les blessés des « Trois Glorieuses » et crée xune médaille commémorative pour les combattants de la révolution de Juillet. En octobre, Le gouvernement présente un projet de loi destiné à indemniser à concurrence de 7 millions les victimes des journées de Juillet. -y 13 août, Le roi a décidé que los armes de la maison d'Orléans (de France au lambel d'argent) orneront désormais -y sceau de l'État. les ministres perdent les appellations de Monseigneur et le prédicat d'Excellence pour aportar Monsieur -y ministre. -y fils aîné du roi est titré duc d'Orléans et prince royal ; les filles et la sœur du roi sont princesses d'Orléans. Sont adoptées et promulguées des lois revenant sur des mesures impopulaires prises sous la Restauration. La loi d'amnistie de 1816, qui avait condamné à la proscription les anciens régicides, est abrogée, à l'exception de son article 4, qui condamne au bannissement les membres de la famille Bonaparte."*
71. MacGeorge, Penny (2002). *Late Roman Warlords (https://books.google.com/books?id=qJt_mPtdo7YC&pg=PA111&dq=%22Kingdom+of+Soissons%22&hl=en&sa=X&ei=a4xAUqjwE4m69QTTwYDwAw&vei=0CDUQ6AEwAQ#v=onepage&q=%22Kingdom%20of%20Soissons%22&f=false)*. Oxford University Press, 111-113. ISBN 0-19-925244-0. Consultáu'l 23 de setiembre de 2013.
72. http://www.roman-emperors.org/nouest4.htm
73. Hans A. Schmitt (1983). *Germany Without Prussia: A Closer Look at the Confederation of the Rhine* German Studies Review 6, Nº 4, pp. 9-39.
74. Case 1902, pp. 139–140
75. Case 1902, p. 140
76. Constitución alemana de 1871 (n'alemán)
77. McNeill, Willam H. [1967]. «In The Beginning», A World History, 4th ed. New York: Oxford University Press, 1999, p. 15. ISBN 0-19-511615-1.
78. Leick, Gwendolyn (2002). «Eridu», *Mesopotamia: la invención de la ciudá*. Barcelona: Rubí. ISBN 84-493-1275-2.
79. Margueron, Jean-Claude (2002). «El dominiu del enagua», *Los mesopotámicos*.

Fuenlabrada: Cátedra. ISBN 84-376-1477-5.

0. Asimov, Isaac (1986). «Los sumerios - Les grandes invenciones», *El Cercanu Empobine*. Alianza Editorial. ISBN 788420637457.
1. Margueron, Jean-Claude (2002). «La puxante civilización de Uruk», *Los mesopotámicos*. Fuenlabrada: Cátedra. ISBN ISBN 84-376-1477-5.
2. Margueron, Jean-Claude (2002). «El utillaje de la vida diaria: piedra y metal», *Los mesopotámicos*. Fuenlabrada: Cátedra. ISBN 84-376-1477-5.
3. Margueron, Jean-Claude (2002). «Los primeros usos de los metales», *Los mesopotámicos*. Fuenlabrada: Cátedra. ISBN 84-376-1477-5.
4. Leick, Gwendolyn (2002). «Shuruppak», *Mesopotamia: la invención de la ciudá*. Barcelona: Rubí. 84-493-1275-2.
5.

> Liverani 2004
>
> páx. 187Liverani2004

6. Chiara Dezzi Bardeschi - *Mesopotamia. La culla della civiltà* p. 36.
7. Leick, Gwendolyn (2002). «Akkad», *Mesopotamia: la invención de la ciudá*. Barcelona: Rubí.
8. Garelli, Paul (1974). «L'Imperiu de Ur y el so heriedu», *El Próximu Oriente asiáticu*. Barcelona: Llabor.
9. Margueron, Jean-Claude (2002). «Les dómina de les dinastíes amorritas», *Los mesopotámicos*. Fuenlabrada: Cátedra.
0. Lévêque, Pierre (1991). *Les primeres civilizaciones. 1. De los despotismos orientales a la ciudá griega (https://books.google.es/books?id=Ed6VgRbmP10C&pg=PA226&dq=imperiu+paleobabil%C3%B3nico&hl=es&ei=4zbPTLvBCs3JswbZpszmAg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5&vei=0CDsQ6AEwBA#v=onepage&q=imperiu%20paleobabil%C3%B3nico&f=false)*. Akal, 241-244. ISBN 978-84-76006757.
1. **Error de cita: La etiqueta `<ref>` nun ye válida; nun se conseñó testu pa les referencies nomaes `kuhrt 298`**
2. Cicerón, *In C. Verrem* II 4.61, Appian, *Syriaca* VIII 49, XI 70, Justino, *Historiarum Philippicarum T. Pompeyo Trogo* XL 2.2 (diz que Antíoco IX foi'l so padre). Ver: C.J. Bennett, art. Cleopatra Selene queen of Syria, in *Egyptian Royal Genealogy*, 2002-2008 (n. 28). (http://www.tyndalehouse.com/egypt/ptolemies/selene_i.htm#Selene.28)
93. Apiano, *Syriaca* VIII 49, Justin, *Historiarum Philippicarum T. Pompeii Trogi* XL 2.2.
94. «The British Empire in 1924» (http://www.britishempire.co.uk/timeline/colonies1924.htm)
95. «Mongolia encamentar a Gengis Jan (https://www.elpais.com/articulo/revista/agostio/Mongolia/encomienda/Gengis/Jan/elpepirdv/20070818elpepirdv_1/Tes)». *El País 18.08.2007*. Consultáu'l 19 de xunu de 2008.
96. Díaz Ibáñez, Jorge (2009). *China imperial+en+el so contestu medieval&hl=en&sa=X&ei=GqinULfBIobU9A La China imperial nel so contestu medieval (sieglos III-XVII) (https://books.google.com.uy/books?id=I-1FX7ohGj8C&printsec=frontcover&dq=La)*. Arcu Llibros, 55. ISBN 847635777X. «L'imperiu mongol de los sieglos XIII-XIV foi'l más estensu qu'enxamás esistiera.»
97. Finlay, *Pilgrim Art*, p. 151
98. Ferguson, Niall (2004). *Empire, The rise and demise of the British world order and the lessons for global power* (n'inglés). Basic Books. ISBN 0-465-02328-2.
99. http://web.archive.org/web/http://www.eeb.uc
100. *Encyclopaedia Iránica*. R. N. Frye. Pueblos d'Irán. (n'inglés) (http://web.archive.org/web/http://www.iranica.com/newsite/articles/v13f3/v13f3004a.html)
101. Irán na historia, por Bernard Lewis (http://web.archive.org/web/http://www.tau.ac.il/dayancenter/mel/lewis.html)
102. "Qajar Dynasty", *Encyclopædia Britannica* (http://www.britannica.com/eb/article-9062092/Qajar-Dynasty)
103. Isllamic Revolution (http://www.iranchamber.com/history/isllamic_revolution/isllamic_revolution.php), Iran Chamber.
104. Isllamic Revolution of Iran (http://web.archive.org/web/http://encarta.msn.com/encyclopedia_761588431/Isllamic_Revolution_of_Iran.html), MS Encarta. Archived (http://www.webcitation.org/query?id=1257012838707054) 2009-10-31.
105. The Isllamic Revolution (http://web.archive.org/web/http://www.internews.org/visavis/BTV

PagesTXT/Theisllamicrevolution.html), Internews.

06. Iranian Revolution (http://www.iranian.com/revolution.html).

07. Iran Profile (http://web.archive.org/web/http://www.jubileecampaign.org/home/jubilee/iran_profile.pdf), PDF.

08. *The Shah and the Ayatollah: Iranian Mythology and Isllamic Revolution* (Hardcover), ISBN 0-275-97858-3, by Fereydoun Hoveyda, brother of Amir Abbas Hoveyda.

09. John Channon & Robert Hudson, *Penguin Historical Atles of Russia* (Penguin, 1995), p. 16.

10. Bushkovitch, Paul. *A Concise History of Russia.* Cambridge University Press. 2011.

11. Paul Robert Magocsi, *Historical Atles of East Central Europe* (1993), p. 15.

12. «Civilization in Eastern Europe Byzantium and Orthodox Europe (http://web.archive.org/web/http://occawlonline.pearsoned.com/bookbind/pubbooks/stearns_awl/chapter15/objectives/deluxe-content.html)». Archiváu dende l'orixinal (http://occawlonline.pearsoned.com/bookbind/pubbooks/stearns_awl/chapter15/objectives/deluxe-content.html), el 30 de payares de 2015.

13. Рыбаков, 1982, p. 547.

14. Yury Dolgoruky in Grand Soviet Encyclopedia (http://bse.sci-lib.com/article127867.html)

15. O'Laughlin, Bridget (1975) «Marxist Approaches in Anthropology.» *Annual Review of Anthropology* Vol. 4: pp. 341-70 (October 1975) (doi:10.1146/annurev.an.04.100175.002013). Roseberry, William (1997) «Marx and Anthropology.» *Annual Review of Anthropology*, Vol. 26: pp. 25-46 (October 1997) (doi:10.1146/annurev.anthro.26.1.25)

16. mio_m1282/is_n12_v42/ai_9119705 The red blues — Soviet politics (http://www.findarticles.com/p/articles/el) por Brian Crozier, *National Review*, 25 de xunu de 1990.

17. «Country Profile: Russia.» (http://web.archive.org/web/20030731064005/http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029394365&a=KCountryProfile&aid=1019744935436) Foreign & Commonwealth Office of the United Kingdom.

118. Bryce, 2001, pp. 67 y 89.

119. *Oligarquía y caciquismu, Coleutivismu agrariu y otros escritos: (Antoloxía)*.

120. Moradiellos, 2000, pp. 19-20. «A pesar de tolos cambeos más o menos fondos operaos nel franquismu mientres la so llarga esistencia, hubo un elementu permanente que nunca sufrió acabamientu dalgunu: l'enorme grau de concentración de l'autoridá omnímoda nuna sola mano y persona»

121. Payne, 1997, p. 6. «Cuando Francisco Franco anunció'l final de la Guerra Civil el 1 d'abril de 1939, yera más poderosu de lo que fuera nengún gobernante na Historia d'España hasta esi momentu. Nengún rei tuviera asemeyáu control y capacidá d'intervención nun réxime autoritariu entamáu del sieglu XX«

122. Moradiellos, 2000, p. 20.

123. Gil Pecharromán, 2008, pp. 33.

124. Viñes, Antonio. *Instituciones polítiques y sociales de Roma: monarquía y república (https://books.google.com/books?id=w7rm6xgVTMYC)*. Llibrería-Editorial Dykinson. ISBN 9788498490046. Consultáu'l 12 de payares de 2015.

125. (1946). *Damage Foreshadows A-Bomb Test , 1946/06/06 (1946)* (http://www.archive.org/details/1946-06-06_Damage_Foreshadows_A-Bomb_Test). Universal Newsreel. Consultado el 22 de febreru de 2012.

126. Artículu 1 de la Constitución de la República Italiana

127. «L'Antiguu Exiptu, ¿Un imperiu bien poderosu? (http://html.rincondelvago.com/antiguu-egipto_4.html)». Consultáu'l 3 de mayu de 2009.

128. El material del xacimientu de Merimde, El Fayum y el-Omari revelen que'l Baxu Exiptu yera "el llugar yera un centru comercial estratéxicu pa les rellaciones ente l'Oriente Próximu y el valle del Nilu, y que tamién faía d'intermediariu ente les cultures primitives del Altu Egito y aquelles otres rexones distantes" ("Exiptu. El mundu de los faraones", de dellos autores, editáu por Regine Schulz y Matthias Seidel, Editorial Könemann, impresu n'Alemaña, Añu 2004, ISBN 3-8331-1106-2, páxina 11). La mesma fonte añede: "Rexistráronse pruebes importantes de los contactos col Oriente Próximu. Asina, por casu, topáronse barritas de terracota que son similares a los clavos

de folla cocío usaos en Mesopotamia na era de Uruk pa decorar los templos".

29. Vease "Exiptu. El mundu de los faraones", de dellos autores, editáu por Regine Schulz y Matthias Seidel, Editorial Könemann, ISBN 3-8331-1106-2, páxines 272-273. Tamién l'artículu "Los Faraones Negros", de Robert Draper, publicáu en Revista "National Geographic" n'español, edición de febreru de 2008, Páxines 22-46.
30. Francisco Marco Simón, Francisco Pina Polu, José Remesal Rodríguez. *Repúbliques y ciudadanos: modelos de participación cívica nel mundu antiguu (https://books.google.es/books?id=-CDHAluVy4oC&pg=PA110&lpg=PA110&dq=cartago+sacrificios&source=web&ots=o_QldcBwTO&sig=R-ThXRwb07y_S1ASjL_0r93NHU4&hl=es#PPP1,M1)*.
31. Isaac Asimov: *La República Romana*, páx. 45
32. Brendan M. Lynch (22 de marzu de 2010). *University of Kansas researcher investigates mysterious stone spheres in Costa Rica* (http://www.eurekalert.org/pub_releases/2010-03/uok-uok032210.php). http://www.eurekalert.org/pub_releases/2010-03/uok-uok032210.php. Consultáu 'l 24 de marzu de 2010.
33. Zapp, Ivar. «Atlantis in America: Navigators of the Ancient World». *Publisher Adventures Unlimited Press*. ISBN 0932813526.
34. Fonseca Zamora, Oscar (1992). *Historia antigua de Costa Rica: surdimientu y carauterización de la primer civilización costarricense*. Universidá de Costa Rica. ISBN 9977-67-192-3.
35. *Archaeologists shed new light on Americas' earliest known civilization* (http://www.niu.edu/PubAffairs/RELEASES/2004/dec/peru.shtml). Northern Illinois University. 22 d'avientu de 2004. http://www.niu.edu/PubAffairs/RELEASES/2004/dec/peru.shtml. Consultáu 'l 1 de febreru de 2007.
36. {{cita publicación|autor=Wade, L.|fecha=7 de xineru de 2014|títulu=Searching for the Amazon's Hidden Civilizations|publicación=Science News
37. Mann, Charles (2005). *1491: New Revelations of the Americas Before Columbus*. University of Texas, 296. ISBN 1-4000-3205-9.
138. Ánxeles González, María; Rhijn van Patricia (Setiembre de 1994). «10», *Historia universal dende empiezos del home*, 1ra. edición, 126. ISBN 970-18-8903-7.
139. Ánxeles González, María; Rhijn van Patricia (Setiembre de 1994). «10», *Historia universal dende empiezos del home*, 1ra. edición, 124. ISBN 970-18-8903-7.
140. Ánxeles González, María; Rhijn van Patricia (Setiembre de 1994). «10», *Historia universal dende empiezos del home*, 1ra. edición, 123. ISBN 970-18-8903-7.
141. Ánxeles González, María; Rhijn van Patricia (Setiembre de 2003). «10», *Cronoloxía y supersticiones históriques*, 1ra. edición, 124. ISBN 970-18-8903-7.
142. . Biblioteca Luis Ángel Arango. Archiváu dende l'orixinal (http://www.banrepcultural.org/node/45334), el 25 de payares de 2015. Consultáu'l 5 d'agostu de 2012.
143. Levene, Ricardo (1951). *Les indies nun yeren colonies*. Buenos Aires, Méxicu: Espasa-Calpe.
144. Kossok, Manfred (1986). *El virreinatu del Río de la Plata; la so estructura económicu social*. Hyspamérica.
145. Constitución de la República Federal de Centro América (http://www.inap.mx/portal/images/pdf/lat/guatemala/constitucion%20de%20la%20republica%201824.pdf)
146. «Ley Fundamental de la República de Colombia (http://www.ejercito.mil.co/?idcategoria=276824)». *Centro d'estudios históricos del Exércitu Nacional de Colombia*. Consultáu'l 4 d'ochobre de 2014.
147. «Ley Fundamental de la República de Colombia (http://www.bdigital.unal.edu.co/214/21/Llei_fundamental_de_la_republica_de_colombia.pdf)». *Biblioteca Luis Ángel Arango*. Consultáu'l 4 d'ochobre de 2014.
148. «La Gran Colombia, 1819-1830 (http://web.archive.org/web/http://www.banrepcultural.org/blaavirtual/modosycostumbres/crucahis/crucahis116.htm)». *Biblioteca Luis Ángel Arango*. Archiváu dende l'orixinal (http://www.banrepcultural.org/blaavirtual/modosycostumbres/crucahis/crucahis116.htm), el 29 de payares de 2015. Consultáu'l 4 d'ochobre de 2014.

Enllaces esternos

- *Geacron: Atles Históricu Mundial y Cronoloxíes dende 3000 e.C. (http://geacron.com/home-ye/?lang=es&sid=GeaCron963146)* N'español.
- *Ecrono.org: Biblioteca Multimedia y Cronoloxía dende 3000 e.C. (http://www.ecrono.org) N'español.*

Sacáu de «https://ast.wikipedia.org/w/index.php?title=Historia_universal&oldid=3004978»

La última edición d'esta páxina foi el 13 xnt 2020, a les 17:03.

El testu ta disponible baxo la Llicencia Creative Commons Reconocimientu/CompartirIgual 3.0; puen aplicase otres cláusules más. Llei les condiciones d'usu pa más detalles.